

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Maja Mihelič

ZAPATISTIČNI UPOR IN SAMOORGANIZACIJA

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Maja Mihelič

Mentor: red. prof. dr. Ljubica Jelušič

Somentor: doc. dr. Darij Zadnikar

ZAPATISTIČNI UPOR IN SAMOORGANIZACIJA

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

“El respeto al derecho ajeno es la paz.”
 (“Spoštovanje pravic drugih je mir.”)

Benito Juárez García

ZAPATISTIČNI UPOR IN SAMOORGANIZACIJA

Zapatistični upor v mehiški zvezni državi Chiapas je posledica več stoletij trajajočega zatiranja majevskih staroselcev, ki so v uporih videli edini način preživetja tradicionalnih skupnosti v svetu kapitalizma. Osnovno vodilo njihovega delovanja so ideje, ki temeljijo na demokraciji, pravičnosti in dostojanstvu. Gre za prvi upor, ki ne teži k prevzemu oblasti in kreiranju revolucionarnih elit, temveč temelji na preoblikovanju družbe od spodaj navzgor. Namesto z orožjem, se zapatisti oborožijo z besedo in s spretno uporabo interneta vzbudijo zanimanje globalne javnosti ter tako prisilijo mehiško vlado v dialog z njimi. Svoje zahteve prenesejo v prakso in zgradijo nov, avtonomen svet, ki temelji na samoorganizaciji. Na avtonomnem upornem teritoriju izvajajo neposredno konsenzualno demokracijo, ki izhaja iz tradicionalnih staroselskih navad in običajev. Poleg tega vzpostavijo avtonomen sistem šolstva in zdravstva, ki se ne financira iz državnih sredstev, avtonomijo pa vzdržujejo tudi na področju gospodarstva, saj večino dobrin proizvedejo sami, v skupnostih pa se je uveljavila blagovna menjava.

Ključne besede: majevski staroselci, Mehika, upor, zapatizem, samoorganizacija.

ZAPATISTA REBELLION AND SELF-ORGANIZATION

Zapatista rebellion in Mexican state of Chiapas is the consequence of centuries of repression of the indigenous Maya people, which saw the rebellion as the only option for indigenous people to survive in the world of capitalism. The basic guidance of their activities are ideas, which derive from democracy, justice and dignity. It is the first rebellion, which aims not to seize the power and create the revolutionary elite, but to transform the society from below. Instead of weapons, the Zapatistas armed themselves with word and they addressed the global community with innovative use of internet and consequently forced the Mexican government to negotiate. They turned their demands into practice and built a new autonomous world, based on self-organization. In the autonomous rebellion zone they exercise the direct consensual democracy, which originates in traditional indigenous customs and habits. The results are also seen in the autonomous educational and health-care system, which is not government sponsored, and in the autonomous economy, where most of their goods are produced by themselves and exchanged through the barter system.

Keywords: indigenous Maya, Mexico, rebellion, zapatism, self-organization.

KAZALO

1. UVOD	6
2. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR.....	8
2.1 Opredelitev predmeta in cilja preučevanja.....	8
2.2 Hipotezi	9
2.3 Ključne uporabljene metode	9
3. TEMELJNI POJMI	10
4. ZGODOVINSKI PREGLED.....	13
4.1 Maji.....	13
4.2 Kolonizacija (16. – 18. stoletje).....	15
4.2.1 Posledice kolonizacije	16
4.3 Neodvisnost Mehike (1810 – 1821).....	17
4.4 Mehiška revolucija (1910 – 1917).....	19
4.4.1 Emiliano Zapata	20
4.4.2 Obdobje po mehiški revoluciji	22
5. UPOR	24
5.1 Okoliščine upora.....	25
5.2 Zapatistična vojska narodne osvoboditve (EZLN)	28
5.2.1 Subcomandante Insurgente Marcos	30
5.3 Vojna za mir	32
5.3.1 Premirje.....	34
5.3.2 Sporazumi iz San Andrésa.....	36
5.4 Vojna nizke intenzivnosti	37
5.5 Internetna vojna oz. internetni zapatizem	41
6. GRADNJA NOVEGA SVETA	45
6.1 Školjke kot temelj samoorganizacije.....	45
6.2 Sveti dobre vlade.....	50
6.3 Šolstvo in zdravstvo.....	51
6.4 Ženske: emancipacija najbolj zatiranih med zatiranimi.....	53
6.5 Druga kampanja	55
7. ZAKLJUČEK.....	57
8. VIRI	61

1. UVOD

Sonce je še zaspano mežikalo izza gorovja, ko je zajahal svojega oslička in se odpravil po opravkih. Pot ga je vodila mimo razkošnih travnikov in dehtečih cvetic, ki pa jih ni utegnil opaziti. Da bi čim hitreje prispel na cilj, je močno priganjal oslička, sključenega pod njegovo težo. Priganjal ga je vedno močnejše in močnejše in ... Kar naenkrat se je znašel na tleh poleg oslička. Jezno je pogledal neubogljivo žival, ki ga je vrgla s sebe, in dvoje globokih črnih oči se je ključovalno zazrlo vanj. Toplo in odločno hkrati. Takrat ga je prešinilo, da je ravnal s svojim osličkom tako grdo in neusmiljeno, kot ravnajo grdo in neusmiljeno ljudje v črnih oblekah, ki gradijo velike sive stavbe, iz katerih se zlovešče valijo oblaki črnega dima, s svojimi preprosto oblečenimi brati in sestrami. Zazrl se je v daljavo proti tem sivim pošastim, ki rastejo tam, kjer je nekoč rasel gozd, ki je dajal zavetje številnim živalim, in kjer je poganjala zlato-rumena koruza, ki je dajala hrano njegovim prednikom. Spomni se na drobno staro ženico, ki jo je bil srečal prejšnji dan, starko, ki je ostala brez strehe nad glavo, saj so jo črni ljudje pregnali z njenega doma in ga porušili, da lahko sedaj na tistem mestu iz drobovja matere zemlje kradejo bogastva, ki jih potem zamenjajo za male zelene lističe, ki so jih vsi tako zelo veseli. Srce se mu stisne pod težo neznosne bolečine. Zajoče in tesno objame svojega oslička. Po poti domov hodita drug ob drugem, kot brat z bratom.

To je le ena izmed zgodb, ki jih piše življenje v primežu neoliberalizma, ki na prestol postavlja transnacionalne korporacije, katerih neusmiljeni način vladanja se ne ozira na težke razmere, v katerih živi večina svetovnega prebivalstva. Po koncu hladne vojne lahko govorimo o konceptu t.i. četrte svetovne vojne¹, ki ne temelji na klasičnem oboroženem spopadu, temveč gre za vojno peščice proti večini oz. vojno mreže finančnih sil proti človeštvu. Četrta svetovna vojna je najhujša in najbolj kruta doslej, kaže pa se kot represija nad protestniki v Evropi, zatiranje delavcev v Aziji, pobijanje skupnosti v Afriki in nasilje nad staroselci v Latinski Ameriki. Globalizacija finančnih trgov namreč izloča vse tiste, ki so zanje neuporabni, saj se ne podreajo kapitalistični logiki prostega trga. Pri tem kapitalu lahko predstavljajo oviro tako

---

¹ Glej dokumentarni film *Fourth World War*, Big Noise Films, 2003.

nacionalne države, kot tudi manjši akterji, na primer lokalne skupnosti, še posebej staroselske, ki s svojim tradicionalnim načinom življenja negirajo temelje samega neoliberalizma. Tako na primer majeovski staroselci v mehiški zvezni državi Chiapas živijo podobno kot njihovi predniki, ki so velik poudarek dajali komunitarnosti, kar pa predstavlja temeljno nasprotje privatizaciji in individualizmu postmoderne družbe. Preživljajo se v glavnem s poljedelstvom in so pretežno samozadostni, posledično pa to pomeni, da niso vključeni v potrošniško družbo in samo zasedajo velike površine zemlje, bogate z naravnimi dobrinami. Ravno zato so staroselci pogosto predmet marginalizacije in izkoriščanja. Odmevni zapatistični² upor iz leta 1994 je bil tako zadnji krik obupanih, da bi prekinili z več stoletij trajajočim zatiranjem. Njihova prizadevanja za dostojnejše življenje so povzročila, da so se številna gibanja po svetu začela spraševati o (ne)upravičenosti ureditve, ki nas postavlja v podrejen položaj v odnosu do kapitala. Zapatistične ideje so dobro zapolnile "vakuum", ki je nastal po koncu hladne vojne, ko so mnogi govorili, da alternative kapitalizmu ne obstajajo, saj je glavni "konkurent" t.i. realni socializem doživel kolaps. Praksa uporov v Latinski Ameriki je pogosto naprednejša od družbenih gibanj v t.i. državah razvitega sveta, saj ne predvideva vnaprej determiniranih ideoloških ciljev, ampak se sprašuje, kaj je potrebno v določenem trenutku. Tako se zapatisti ne opirajo na "vsevedne" teorije, temveč teorija nastaja skupaj s prakso. Predvsem slednje ideje so me navdušile, da sem pričela raziskovati zapatizem kot gibanje, ki v ospredje postavi skupnostno in kjer ideološke teorije služijo zgolj kot predmet refleksije, ki omogoča premišljevanje in kritično ovrednotenje uresničevanja drugačne prihodnosti. Prav tako pa nam te ideje omogočajo kritičen razmislek o družbi, v kateri živimo. Zapatisti so s svojimi "radikalnimi" zahtevami in drugačnim načinom življenja napovedali vojno ne le mehiški vladi, temveč globalni vladavini kapitala, saj so postavili na laž mit o svobodnem gospodarstvu in predstavniški demokraciji ter dokazali, da je drugačen svet ne le mogoč, temveč nujno potreben.

---

² Ime so si nadeli po revolucionarju Emilianu Zapati.

2. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 Opredelitev predmeta in cilja preučevanja

V Sloveniji doslej še nobeno delo ne obravnava zapatistični upor v celoti, čeprav obstaja nekaj člankov in knjig, zato je osnovni cilj diplomskega dela predstaviti zapatistični upor v celoti. Na začetku bom opisala vzroke in okoliščine upora indijanskih staroselcev v mehiški zvezni državi Chiapas. Predstavila bom zgodovino majevskih ljudstev od njihovih velikih civilizacijskih dosežkov do danes, pri čemer je zelo pomembno razumevanje kolonizacije in mehiške revolucije, kar nam ponudi širšo sliko položaja indijanskih staroselcev v mehiški družbi. Osrednji poudarek bo predvsem na načinu in vsebini zapatističnega upora ter spoznavanju njegovega razvoja od leta 1994 do danes. Gre za enega prvih uporov, kjer cilj ni bil zavzetje oblasti kot vzvoda moči, temveč spreminjanje družbenih razmerij, ki naj jih definirajo ljudje sami. Govorimo lahko o t.i. »demokraciji od spodaj« oziroma neposredni demokraciji. Zanimalo me bo, zakaj se zapatisti razlikujejo od ostalih revolucionarnih gibanj in skupin po svetu ter kakšne so njihove specifične. Znani so po tem, da so inovativni in da ustaljene družbene, politične in ekonomske koncepte spreobračajo in spreminjajo, pri tem pa izumljajo tudi nove prakse. Pri tem je zelo pomembna permanentnost upora, ki se izrazi skozi samoorganizacijo kot del staroselske tradicije, ki se v praksi manifestira kot avtonomija. Z delom želim predvsem ponuditi vse informacije in podatke, ki so pomembne za razumevanje zapatističnega upora kot celote in ponuditi svoj prispevek h kritičnem razmišljanju o družbeni (ne)realnosti.

2.2 Hipotezi

Vzrok za zapatistični upor izvira iz uporne tradicije majevskih staroselcev, ki se borijo za svoje pravice že vse od prihoda španskih osvajalcev.

Zapatistični upor v Chiapasu je združil zahteve za pravice staroselcev in zahteve po demokratični in pravični družbi. Njihov cilj ni bil prevzem oblasti, temveč spreminjanje sveta »od spodaj navzgor«, kar se odraža v gradnji novega avtonomnega sveta, ki temelji na principu samoorganizacije.

2.3 Ključne uporabljene metode

Na začetku sem uporabila metodo zbiranja primarnih in sekundarnih virov, ki so mi omogočili neposredni in podrobnejši vpogled v obravnavano tematiko. Večino literature v španskem jeziku sem zbrala med potovanjem po Mehiki, v veliko pomoč pa so mi bili tudi aktivisti kolektiva Dost'Je! ter Škratova čitalnica KUD Anarhiv, ki deluje v sklopu AKC Metelkova.

Uporabila sem tudi metodo analize in interpretacije zbranih virov, tako knjig, ki obravnavajo dotično tematiko, kot tudi dokumentov, člankov ter internetnih virov. Z deskriptivno metodo pa sem predstavila mehiško zgodovino in sam kontekst zapatističnega upora.

Del raziskovanja sem opravila tudi na terenu v Mehiki, kjer sem se srečala z različnimi organizacijami (OIDHO, FUDI, PROMEDIOS) in posamezniki. Na ta način sem dobila informacije od neposrednih udeležencev, ki so mi omogočili lažje razumevanje vzrokov za zapatistično vstajo. V zvezni državi Chiapas sem obiskala tudi zapatistično skupnost Oventik ter vzpostavila neposreden stik z mehiškimi staroselci.

3. TEMELJNI POJMI

V tem poglavju bom predstavila pojme, ki so pomembni za boljše razumevanje diplomskega dela. Pri tem se bom osredotočila le na ključne pojme, ostale pa bom razložila tekom vsebine.

Zapatizem je gibanje za neodvisnost, ki v ospredje postavlja pravico staroselskega in kmečkega prebivalstva chiapaškega Lakandonskega pragozda do odločanja o njihovem življenju. Vendar se razlikuje od drugih gibanj za neodvisnost, saj se obrača tudi na ostale mehičane ter globalno prebivalstvo, naj izrazijo zapatizem kot odpor proti zatiranju in kot izraz samoodločanja in dostojanstva. Zapatizem uteleša teorijo »globalizacije od spodaj«, saj poziva k uporabi množic proti elitam, pri tem pa opozarja predvsem na večkratno zatiranje posameznikov, ki je pogojeno z njihovo rasno pripadnostjo, spolom ali spolno usmerjenostjo. V prizadevanju za mednarodno gibanje proti neoliberalizmu zapatizem zavrača ekonomijo, temelječo na izvozu, prosto trgovino, privatizacijo ter ostale oblike ekonomske liberalizacije, ki so uničujoče za svetovno prebivalstvo in služijo le povečevanju dobička korporacij. Zapatistično gibanje je tudi gibanje za vzpostavitev sistema neposredne demokracije, organizirane »od spodaj navzgor«. Pri tem vztrajajo, da mora biti oblast kolektivna in skupnostna ter mora odražati voljo ljudstva (Starr 2000: 103–106). Primer dobre prakse je njihova »**gradnja novega sveta**«, ki temelji na avtonomnem sistemu neposredne konsenzualne demokracije, ki izhaja iz staroselskih običajev in praks in jo prakticirajo že tisočletja. Z vzpostavitvijo avtonomnih zapatističnih območij so zapatisti dobili možnost do samostojnega odločanja o svojem življenju, to pa je bil tudi edini način za ohranitev njihove staroselske kulture, ki je bila ogrožena zaradi vplivov modernizacije. Pri tem je potrebno poudariti, da zapatisti ne zavračajo modernizacije kot take, temveč se želijo sami odločiti, koliko modernizacije in na kakšen način lahko sprejmejo, ne da bi se zaradi tega njihova kultura bistveno spremenila. Staroselska vizija gradnje novega sveta torej ponuja alternativo, modernizacijo po meri staroselcev, kljub temu pa je ideja globalnih gradenj novega sveta nejasna, saj po mnenju zapatistov obstaja »eden ne in veliko ja-jev« (Starr 2000: 107), kar pomeni, da je potrebno jasno prepoznati sovražnika (ki je

neoliberalizem), obstaja pa lahko veliko načinov in strategij boja proti temu sovražniku in prav toliko načinov in strategij gradnje novega sveta, te strategije pa lahko koeksistirajo.

Samoorganizacijo bom razložila s pomočjo pojma upravljanje (samoupravljanje), kot najpomembnejšo sestavino organiziranja (samoorganiziranje). Slovar slovenskega knjižnega jezika za navedena pojma pravi:

Samoorganiziranje -a s (a-i) jur. organizirano združevanje, ki ga opravijo člani kake skupnosti sami zaradi uresničenja določenih interesov (Slovar slovenskega knjižnega jezika 1993–2002).

Samoupravljanje -a s (a-á) samostojno neposredno ali posredno odločanje članov delovne ali kake druge skupnosti pri upravljanju skupnih zadev (Slovar slovenskega knjižnega jezika 1993–2002).

Vlado Sruk samoupravljanje v Leksikonu politike definira kot: »družbenopolitični sistem, ki naj bi bil neposredno demokratičen: delavni ljudje, naj bi svoje življenje in delovanje v družbi in še posebej v proizvodni sferi urejali ter uravnavali sami, brez gospostva, nadzorstva in posredovanja takšnih ali drugačnih tehnokratskih, birokratskih etatističnih, ipd. programov, ki so neogibno v določeni meri odtujeni od avtentičnih interesov ljudi« (Sruk 1995: 290).

V primeru zapatistične samoorganizacije gre predvsem za izvajanje samoupravljanja oziroma neposredne demokracije, ki se manifestira kot pravica do avtonomije, zato bom v nadaljevanju pojasnila tudi ta pojem.

Avtonomija -e ž (i) samostojno upravljanje določenega ozemlja v okviru države (Slovar slovenskega knjižnega jezika 1993–2002).

Koncept avtonomije je bil prvič uporabljen v Grčiji v zvezi s statusom mestne državnice, ki je imela avtonomijo, saj so meščani sestavili svoje lastne zakone kot nasprotje nadzora neke zavojevalske oblasti. Podobnega mnenja so bili tudi liberalni filozofi, ki so pojem avtonomije aplicirali na samovlado posameznikov kot skupin, pri

čemer so kot avtonomno osebo pojmovali tisto, ki je prakticirala svobodo volje (Chapman 2005: 202).

V Chipasu poznamo dvojno razumevanje pojma avtonomija, in sicer kot civilno avtonomijo ter zapatistično avtonomijo. Prvo razumevanje je vezano predvsem na politične zahteve po vzpostavitvi večletnih regionalnih avtonomnih območij. Izvira iz narodnih protikolonialističnih bojev, danes pa je pretežno vezano na zahteve staroselskih organizacij, ki pa so se iz Chiapasa razširile na pravice staroselcev po celotni Mehiki. V drugem primeru, se pravi zapatistični avtonomiji, pa gre za uveljavljanje političnih zahtev na območjih pod nadzorom EZLN (Ejército Zapatista de la Liberación Nacional oz. Zapatistične vojske narodne osvoboditve) ali na omočjih, kjer prebivalstvo izraža podporo EZLN. Do avtonomnih praks ne prihaja sistematično, temveč spontano, predvsem kot posledica uporov staroselcev, ki avtonomijo razumejo kot politični koncept, vezan na zahteve po pravičnosti, dostojanstvu in svobodi, kar je tesno povezano s temeljnimi zahtevami zapatistov. Na teh območjih pride do vzpostavitve de facto avtonomnih vlad po skupnostih, občinah ali regijah, ki ne upoštevajo uradnih (državnih) institucij in so od njih neodvisne (Rus in drugi 2003: 196–205). Avtonomija je bila glavna zahteva zapatistov v njihovem poskusu dosege priznanja pluralnega karakterja družbe. Kot pravijo zapatisti, je bila v preteklosti enakopravnost interpretirana kot enakost, v kateri ni bilo prostora za različnost. Ko so zahtevali odpravo ekonomske in socialne neenakosti, njihov cilj ni bila kulturna enakost, oziroma kot sami povedo: »Vsi smo mehičani, toda vsakdo živi in čuti svojo mehiškost drugače« (Nash 2001: 147).

Zapatisti ne iščejo kozmetične avtonomije lokalnih pravic, ampak stremijo k priznanju regionalnih institucij, kar bi omogočilo reševanje agrarnih konfliktov na miren in legalen način, moški in ženske (ki so bile izključene iz agrarne reforme v prvi polovici dvajsetega stoletja), pa bi dobili lažji dostop do obdelovalne zemlje. To naj bi omogočilo materialno podlago za trdno avtonomijo (Nash 2001: 147).

4. ZGODOVINSKI PREGLED

Da bi lahko razumeli zapatistično vstajo in doumeli njihov način samoorganiziranja, moramo najprej spoznati zgodovino Mehike, zlasti vlogo majevskih ljudstev v njej. Zapatisti sami pravijo, da so proizvod 500 let boja; najprej so se borili proti kolonizatorjem, ki so jim vzeli vse, kar so imeli, vključno s človeškim dostojanstvom, ter jih zaslužnili, nato so se borili za neodvisnost od Španije, za svojo ustavo ter proti severnoameriškemu in francoskemu imperializmu. Ko so se končno osvobodili iz primeža tujih oblastnikov, so jih začeli tlačiti domači diktatorji. Pod vodstvom Pancha Ville in Emiliana Zapate so se uprli zatiranju v obdobju porfiriata³, toda vodstvo Republike Mehike je prevzela stranka PRI⁴, ki je ljudstvo tlačila še nadaljnjih 71 let. Medtem, ko je država bogatela z izkoriščanjem naravnih bogastev njihove zemlje, so mehiški staroselci umirali od lakote in ozdravljivih bolezni. Popolnoma izločeni iz političnega in družbenega življenja ostalih mehičanov so, skriti visoko v gorah in v zavetju pragozda, v skupnem boju za preživetje uspeli ohraniti svoje stare šege in navade, kot so konsenzualno odločanje in demokracija „od spodaj“, kar jim je omogočilo izgradnjo novega sveta, v katerem imajo ljudje prednost pred profitom.

4.1 Maji

Ime Maji je zahodnjaško antropološko poimenovanje velikega števila neodvisnih staroselskih skupin, ki poseljujejo območje severno od Nikaragve pa do vključno južno in jugovzhodno Mehiko. Največje od teh 31 skupin najdemo v Mehiki, in sicer je od teh najpomembnejša skupina Yucatecov, ki živijo na področju polotoka Jukatan in štejejo 300.000 ljudi. Sledijo jim chiapaški Tzotzili (120.000) in Tzeltali (80.000).

---

³ Obdobje vladavine Porfiria Díaza.

⁴ V Mehiki obstajajo tri ključne stranke: PRI (Partido Revolucionario Institucional), PAN (Partido Acción Nacional) in PRD (Partido de la Revolución Democrática). Od leta 2000 ima na zvezni ravni oblast PAN, pred tem pa je vse od mehiške revolucije naprej vladala stranka PRI, ki ima večino guvernerskih mest. PRI in PAN pripadata t.i. desni politični opciji, stranka PRD pa levo-sredinski.

Pomembni so še Maji Quiché in Cakchiquel iz Gvatemale, Maji Chontal in Chol iz Mehike ter Maji Kekchi, ki prebivajo v Belizeju. Omeniti pa je potrebno tudi skupino Chiapa, po kateri je mehiška zvezna država Chiapas⁵ dobila ime. Kljub kolonizaciji in modernizaciji je veliko število staroselskih skupnosti ohranilo svojo identiteto in način življenja. V največji meri je to uspelo majhni staroselski skupini Lakandoncev (v osemdesetih letih prejšnjega stoletja jih je bilo le 200) iz chiapaškega deževnega gozda, ki še vedno prakticirajo svojo prvotno vero in so še do nedavnega pri lovu uporabljali predvsem lok in puščice (Maya civilization 2004).

Civilizacija Majev naj bi se razvila med letom 1500 pr.n.š. in letom 100 n.š., in sicer najprej na območju današnje Gvatemale in El Salvadorja, kasneje pa še na prostoru, kjer se danes nahajajo države Belize, Honduras in Mehika (Chiapas, Campeche in Jukatan). Njihova jezikovna skupina se (še vedno, saj nikakor ne moremo pristati na to, da so Maji izumrli) deli na več vej, jezikov in dialektov, najbolj pa se jezikovno razlikujeta skupina majevskih ljudstev v gvatemalskem višavju ter Maji na območju Petén-jukatanskega nižavja. Obe skupini pa sta razvili kompleksno in bogato kulturo. Do potankosti so se izpopolnili v astronomiji, velike dosežke pa so dosegli tudi v matematični znanosti. Prvi so namreč uvedli koncept ničle in znak zanjo. Poznali so koledar z dvainpetdesetletnim obrednim ciklom, ki je združeval solarni in sveti koledar ter »dolgoštevni« koledar, po katerem so absolutne datume računali od ničelnega datuma, ki ustreza našemu letu 3113 pr.n.š. Slednji je bil celo bolj natančen od sodobnega gregorijanskega koledarja. K zapuščini majevske kulture se nedvomno prišteva tudi piramide, hieroglifsko pisavo, ki še danes ni povsem razvozlana in je bila najbolj kompleksna in napredna v predkolumbijski Srednji Ameriki, ter zakonike. Majevska ljudstva so se ukvarjala s poljedelstvom in izdelovala poslikano lončenino. Povsod po svojem območju so gradila mesta, ki so bila središče političnega in verskega življenja in kamor so se stekale trgovske poti. Nižinska skupina Majev, ki je zajemala tudi skupnosti v Chiapasu, je višek razvoja dosegla okoli leta 800, temu pa je sledilo obdobje zatona. Do leta 900 so bila vsa večja mesta zapuščena. Ali so bili temu vzrok napadi različnih nemajevskih ljudstev, predvsem

---

⁵ Chiapas je s 75.634 km² površine šesta največja mehiška zvezna država. Leži na samem jugu Mehike in meji na Gvatemalo na vzhodu ter na Pacifik na jugu. Površje Chiapasa je zelo razgibano, geografsko pa se deli na tri dele: ravninski del na severu, gorsko verigo Sierra Madre de Chiapas ter na gorato območje na južnem delu. Celoten teritorij pokriva 34 odstotkov džungle, 29 odstotkov borovega gozda ter 16 odstotkov pašnikov. Regija je izjemno bogata z vodnimi viri, kar predstavlja dobro osnovo za pridobivanje električne energije in razvoj gospodarstva (Explorando México 2008).

Toltekov in Aztekov, ali naravne katastrofe in epidemije, še vedno ni razjasnjeno (Gregorčič 2005: 136; Judge 1993: 177; Willey 1988: 336–342).

4.2 Kolonizacija (16. – 18. stoletje)

Kmalu po prvih španskih ekspedicijah v notranjost majevskega območja, so konkvistadorji (španski osvajalci) začeli z vrsto akcij, da bi si podredili majevska ljudstva. Toda naleteli so na trd oreh, saj, v nasprotju z Azteki ali Inki, Maji niso imeli enega velikega političnega centra, katerega padec bi povzročil zlom kolektivnega odpora tega indijanskega ljudstva. Namesto tega so se kolonizatorji srečali s številnimi neodvisnimi majevskimi skupnostmi, ki so jih morali poraziti eno za drugo; nekatere so se španskim vsiljivcem močno upirale. Tako je bilo potrebnih kar 170 let, da so si konkvistadorji uspeli podrediti celotno majevsko ozemlje. Sicer pa je tudi iz kasnejših obdobij znan ta borbeni duh Majev. Predvsem chiapaški staroselci se lahko pohvalijo z bogato zgodovino uporov, zato tudi dejstvo, da se je odmevni zapatistični upor rodil ravno v Chiapasu, ne preseneča. Leta 1683 so se upirali Sokeji v Tuxtli, 19 let kasneje pa se je 32 tzeltalskih vaških skupnosti združilo v množičnem uporu. Sicer pa se je to ljudstvo v 18. (zlasti v Cancunu) in 19. stoletju nenehno upiralo oblastem. Znana sta tudi dva večja upora Chamulov; prvi se je zgodil leta 1869, ko so se pod vodstvom Pedra Díaza Guscate uprli zaradi nepravilno razdeljene zemlje. Vstaja je bila krvavo zatrta, kar je povzročilo še večje nezadovoljstvo, zato so se Chamuli, oboroženi z mačetami, leta 1930 spustili nad mesto San Cristóbal de Las Casas (Wikipedia 2006; Kvaternik 1999: 5).

Pri zmagi kolonizatorjev so veliko vlogo igrale ne le velika vojaška in psihološka premoč osvajalcev, ki so jih domorodci sprva sprejeli kot bogove v človeški podobi, temveč tudi številne nove bolezni, ki so jih prinesli kolonizatorji in proti katerim domačini niso bili odporni. Glavni motiv za osvajalske pohode je bilo kopičenje bogastva v obliki srebra in zlata. Kljub temu, da majevske dežele niso bile bogate s tema kovinama, so špance ta območja privlačila, predvsem zaradi zemlje in velikega

števila indijanskih sužnjev, ki so jih prodajali v zameno za hrano, obleko in živino ter se tako ali drugače izživljali nad njimi (Baselli 1999: 101; Las Casas 1993: 68; Wikipedia 2006). Delni »krivec« za iztrebitev velikega števila staroselcev je bilo tudi mešanje špancev z njimi. Mehika se je tako v nekaj desetletjih spremenila iz dežele indijancev v deželo mesticev, ki so po neodvisnosti Mehike postali državljani Republike Mehike. Toda v Chiapasu ta proces mešanja med rasama ni bil tako razširjen in prodoren kot v ostalih delih države, kar je omogočilo chipaškim majevskim skupinam, da so v veliki meri ohranile svojo kulturo, tradicijo in navade. Ta pridih avtohtonosti ga ločuje od svojih severnejših sosed in je po osamosvojitvi izpod španske oblasti sprožil politični boj treh interesov: da se priključi Gvatemali, da postane samostojen ali da postane ena izmed zveznih držav Mehike, kar se je leta 1824 tudi zgodilo. Tako Chiapas še danes ostaja indijansko srce mestiške Mehike (Schmal 2004; Kvaternik 1999: 7).

4.2.1 Posledice kolonizacije

Poleg tega, da je spremenila etnično sestavo Mehike, je kolonizacija močno vplivala na življenje avtohtonega prebivalstva. Španski „vsiljivci“ so izrinili staroselce iz ravninskih predelov, kjer so bile najugodnejše razmere za življenje, in jih potisnili v hribovita, težko poseljiva območja, ki še danes predstavljajo njihov življenjski prostor. Tam, pozabljeni od sveta, trdo garajo za svoj vsakdanji „kruh“, ko na strmih pobočjih ročno obdelujejo zaplate slabo rodovitne zemlje, ki jim daje njihovo osnovno hrano, koruzo in fižol. Nemalo mladih moških je prisiljenih odhajati na dnino v oddaljene kraje, kjer za drobiž garajo na kmetijah veleposestnikov, saj si le tako lahko ustvarijo dom in družino. Velika večina staroselcev živi v skoraj popolni odrezanosti od „zunanjega sveta“, saj k njim le težka zaidejo informacije o dogajanju v ostalih delih Mehike. Zaradi oddaljenosti jih ne dosežejo antene alternativnih radijskih postaj, ki bi jih lahko povezale z njihovimi brati in sestrami, ki so se po stoletjih zatiranja počasi začeli upirati kruti nadvladi. Namesto tega so izpostavljeni bombardiranju

manipulativnih sporočil pro-vladnih medijev in cerkvenih dostojanstvenikov, ki igrajo v Mehiki močno politično vlogo.

Veliko vlogo pa je Rimsko-katoliška cerkev (RKC), ki ima nad staroselci močan vpliv, igrala (in jo še vedno igra) tudi pri uničevanju kulturne dediščine in jezika staroselcev. Njihovo izvajanje prisilnega pokristjanjevanja še zdaleč ni končano, saj se Cerkev zelo trudi čim bolj omejiti njihovo uporabo materinega jezika in ga zamenjati s španščino. To ji med drugim uspeva tudi z odklanjanjem krščenja otrok, ki jim starši ob rojstvu niso namenili španskega imena. Na izkorinjanje staroselskih jezikov pa vpliva tudi šolski sistem, saj se v izobraževalnih ustanovah najstrožje kazni izvajajo ravno zaradi uporabe materinega jezika v pogovorih med sošolci. Veliko staroselskih skupin se sramuje svojega indijanskega porekla, in sicer zaradi manipulacij RKC, ki jih je prepričala, da so pred prihodom Krištofa Kolumba, ki naj bi jim prinesel Boga, živeli zelo primitivno življenje na ravni živali. Šele v zadnjih nekaj desetletjih spoznavajo resnico o svojih prednikih, ki so bili del mogočne civilizacije z zelo razvito kulturo.

4.3 Neodvisnost Mehike (1810 – 1821)

Osamosvajanje Mehike je spodbudila Napoleonova zasedba Španije, ki je pretrgala popkovino med kolonialno posestjo in matično državo ter tako predramila dolgo speče narodno gibanje, ki se je zavzemalo za politične svoboščine, upravno avtonomijo in gospodarsko neodvisnost. 16. septembra 1810 je v mestecu Dolores Miguel Hidalgo y Costilla, katoliški duhovnik španskega porekla, razglasil neodvisnost Mehike od Španije, kar je sprožilo enajstletno vojno, ki se je leta 1821 končala z uradnim priznanjem neodvisnega Mehiškega imperija. Oblast je prevzel konzervativni vojaški vodja Agustín de Iturbide, ki se je proglasil za cesarja Agustína I. Toda ni vladal dolgo. Tri leta kasneje je sledila vstaja in Iturbide je bil izgnan, cesarstvo pa je propadlo. Tako so bile ustanovljene Združene Mehiške Države in leta

1824 je bila razglašena prva mehiška ustava, prvi predsednik pa je postal Guadalupe Victoria (Mexperience 2007; Mexican Constitution of 1824 2006).

Ena izmed posledic vojne za neodvisnost je bila nastanek poklicnega vojaškega sloja, ki je v državi takoj dobil odločujoč položaj. V prvih petdesetih letih neodvisnosti se je v Mehiki zvrstilo kar trideset predsednikov, večinoma je šlo za diktatorske režime, pri katerih je močno vlogo igrala tudi katoliška cerkev. Izoblikovali sta se dve stranki, federalistična in centralistična, in leta 1833 je predsednik države postal liberalni federalist Antonio López de Santa Anna, ki je s prekinitvami vladal kar 20 let. V tem času je izbruhnila mehiško-ameriška vojna (1846-48), v kateri je Mehika izgubila polovico svojega takratnega ozemlja (današnja Kalifornija, Teksas, Nevada, Utah in deli Kolorada, Arizone, Nove Mehike), ki je še danes del ZDA. Nezadovoljstvo je, še posebno med liberalci, naraščalo in opozicija se je močno okrepila, kar je bil povod za še zadnji odstop Santa Anne leta 1855. Ustanovljena je bila začasna vlada pod vodstvom Juana Ruíza de Álvareza, ki je začel izvajati reforme v stilu francoske revolucije. Reformistični zakoni so oklestili cerkveno lastnino, uvedli civilni register in prepovedali cerkvi pretirano zaračunavanje podeljevanja zakramentov. Leta 1857 je bila sprejeta nova ustava, ki se je sicer naslanjala na prejšnjo, vendar je skupaj z reformističnimi zakoni odsevala bolj liberalno vizijo družbe kot tista iz leta 1824. Nova ustava je potrdila odpravo suženjstva, sekularizirala šolstvo in zagotovila osnovne državljske pravice za vse mehičane. Vse te reforme pa so polarizirale mehiško družbo na pro- in antiklerikalce, kar je decembra 1857 privedlo do triletne državljske vojne. Le-ta se je končala z zmago liberalcev in leta 1861 Mehika dobi prvega indijanskega predsednika, Benita Juárez García. V času njegove vladavine, leta 1863, glavno mesto Ciudad de México napade Francija in mehičanom vsili za cesarja habsburškega princa Maksimilijana, vendar so mehičani njegovo vojsko kmalu premagali, njega pa zajeli in ustrelili. Do leta 1867 je Juárezu uspelo cerkev in vojsko podrediti državi. Mehika je tako dobila več političnih svoboščin, ni pa dosegla gospodarskega razcveta in blaginje. Močan ekonomski razvoj se je začel šele deset let kasneje, ko je prišel na oblast diktator Porfirio Díaz, ki je Mehiko spremenil v rezervat tujih kapitalističnih sil. Kljub temu pa so ljudje živeli v še večji revščini kot prej. Díaz je odvzel in razdeljeval zemljo indijancev, kar je okrepilo moč belih veleposestnikov, staroselce pa potisnilo v še večjo bedo, saj so s tem postali sužnji latifundistov. Neznosen položaj najšibkejših

je postajal čedalje hujši, kar je pripeljalo do točke vrelišča leta 1910 z izbruhom mehiške revolucije (The Times Atlas svetovne zgodovine 1989: 226–227; Historia de México 2004; Blake 1993: 172; Wars of the World 2000; Gobierno 1997).

4.4 Mehiška revolucija (1910 – 1917)

Latinskoameriško poljedelstvo je vsaj od devetnajstega stoletja naprej obvladovala skrajna polarizacija zemljiške lastnine. Na eni strani so bili hegemoni, ki so imeli v lasti velika posestva, imenovana latifundije, kjer so zaposlovala številne družine, na drugi pa delavci ali farmarji brez zemlje, ki so imeli premajhna in nerodovitna posestva, da bi se lahko sami preživljali. Zemljiška reforma, ki je bila vse dvajseto stoletje liberalen in revolucionaren bojni krik v Latinski Ameriki, od slabo opremljenih Zapatovih čet do gverilskih revolucionarjev v Nikaragvi in El Salvadorju, je imela za cilj nekaj takšnega, kot je figura srednjega kmeta, ki je samozadosten. Z redkimi kratkotrajnimi izjemami, predvsem v Mehiki in Boliviji, je bila v Latinski Ameriki težnja nenehno nasprotna, zaostrovanje polarizacije zemljiške posesti (Hardt in Negri 2005: 123).

Oblast je bila v t.i. obdobju porfirata (1876-1911) vedno bolj centralizirana in avtoritarna. Prednost je dajala pripadnikom tradicionalnega in novega višjega sloja, medtem ko sta bila vedno številnejši srednji razred in delavstvo izključena iz nacionalne politike. Leta 1910 je Díaz zrežiral predsedniške volitve, kar je spodbudilo ljudstvo, naveličano neprestanega zatiranja, da se je uprlo, čemur je sledilo dolgo obdobje mehiške revolucije, znano tudi kot obdobje političnih in socialnih reform v Mehiki. Díaz je bil leta 1911 prisiljen odstopiti, za predsednika pa je bil izvoljen njegov politični nasprotnik Francisco I. Madero, a je bil že dve leti zatem umorjen med protirevolucionarnim udarom, ki ga je vodil bivši Díazov general Victoriano Huerta. Le-ta je bil poražen zaradi prepovedi uvoza orožja ter koalicije revolucionarnih skupin, ki so jih vodili Emiliano Zapata, Pancho Villa, Venustiano Carranza in Álvaro Obregón. Carranza, ki je postal predsednik, je leta 1917 sprejel

ново, dopolnjeno ustavo, vendar so ga zaradi zavlačevanja pri izvajanju ustave leta 1920 strmoglavili in ubili, njegovo mesto pa je zasedel Álvaro Obregón (Blake 1993: 172).

Novi revolucionarni mehiški voditelji so se lotili gospodarske prenovе in znova centralizirali oblast. Pri tem so se zavzeli za vse elemente mehiške družbe, razen duhovščine in bogatih veleposestnikov. Omejili so vlogo katoliške cerkve v družbi, izboljšali izobrazbo in naredili korak proti inštitucionalizaciji državljskih pravic žensk. Pri tem pa jih je oviralo odločno nasprotovanje cerkve. Ljudstvo se je znova razdelilo na dva dela; na tiste, ki so podpirali družbeno sekularizacijo ter tiste, ki so se zavzemali za nadvlado Rimsko-katoliške cerkve. Napetosti so dosegle vrhunec leta 1928 s tako imenovano vojno cristerov⁶, ki je trajala dobri dve leti (Blake 1993: 172).

4.4.1 Emiliano Zapata

Mehiška revolucija je rodila številne revolucionarne ikone, ki so s svojo ideologijo, karizmo in revolucionarnimi zahtevami močno vplivali na nadaljnja gibanja upornega mehiškega ljudstva. Najbolj radikalen izmed njih je bil Emiliano Zapata, zgled majevskih upornikov iz Chiapasa, po katerem so le-ti dobili ime.

Emiliano Zapata se je rodil leta 1879 v Anenecuilcu, vasi v mehiški zvezni državi Morelos, kot sin zakupnika manjšega kosa zemlje. Ko mu je pri osemnajstih letih umrl oče, je moral preživljati mamo in tri sestre, kar mu je kot farmerju in trenerju konjev zelo dobro uspevalo in prislužilo nekaj ugleda v domači vasi. Leta 1906 je v Cuautli sodeloval v uporih malih kmetov proti požrešnim porfirističnim veleposestnikom, za kar je bil kaznovan s sedmimi leti prisilnega služenja vojaškega

---

⁶ Boj med cerkvijo in državo v letih 1926 – 1929. Šlo je za ljudsko vstajo proti anti-klerikalnim odločbam v mehiški ustavi iz leta 1917. Upor je bil rešen po diplomatski poti s pomočjo ameriškega ambasadorja Dwighta Whitneyja Morrowa.

roka, vendar mu je uspelo zmanjšati kazen na eno leto. Septembra 1909 je bil izvoljen za predsednika obrambnega komiteja v domači vasi (Ink and Internet 2007; Emiliano Zapata 1993). Takšni so bili začetki njegovega življenjskega poslanstva, ki je bilo braniti pravico ljudstva do zemlje, ki pa je bila v svojem bistvu enaka pravici do same eksistence kmečkih skupnosti. Skušal je doseči politično in ekonomsko emancipacijo kmetov v južni Mehiki in jih povesti iz revščine. Njegovo geslo "Tierra y libertad!" ("Zemlja in svoboda!") so kasneje posvojila številna uporna ljudstva Latinske Amerike.

Ob začetku revolucije leta 1910 je stal ob strani Francisca Madera, s katerim ga je družila vizija o vrnitvi zasežene zemlje kmetom. Toda ko naj bi se leto kasneje revolucija končala, ko je bil Díaz premagan in je bil za predsednika izvoljen Madero, je bila ravno ta skupna vizija povod za njun spor. Po Zapatovem mnenju Madero ni bil sposoben izpolniti ciljev revolucije, zato se je odločil sam biti svoj boj za pravico. V "Plan de Ayala", dokumentu, ki ga je spisal med svojo prisilno upokojitvijo, je predvidel razdelitev tretjine veleposestniške zemlje (proti nadomestilu) malim kmetom, lastnikom haciend, ki bi se temu upirali, pa bi zemljo odvzeli brez povračila. To pa je znova prililo olje na ogenj revolucije. Ko je bil leta 1913 Madero umorjen, so v Mehiki obstajale tri večje revolucionarne sile; Pancho Villa na severu ter Venustiano Carranza in Emiliano Zapata na jugu. Z namenom, da bi se združil z ostalima dvema in postal vrhovni poveljnik vseh treh sil, je Carranza sklical sestanek, na katerem pa je prišlo do nesoglasij med njim in ostalima dvema, saj se niso mogli zediniti, koga postaviti za začasnega predsednika Mehike. Znova se je vnela vojna, tokrat med zmernim Carranzo in radikalnima Zapato in Villo. Po dolgotrajnih bojih je Carranza uspelo premagati Villo in zasesti Ciudad de México, ni pa mogel poraziti Zapate, ki je vladal Morelosu. Zavedajoč se dejstva, da ne bo mogel nikoli suvereno zavladati Mehiki, dokler bo Zapata živ, mu je leta 1919 nastavljal past, v kateri je Zapata izgubil življenje. Toda Carranza ni nikoli uresničil svojega cilja. Álvaro Obregón, Zapatina desna roka, je namreč leto kasneje z zapatistično vojsko vkorakal v glavno mesto Mehike in ustanovil triinsedemdeseto mehiško vlado, v kateri so Zapatisti⁷ igrali pomembno vlogo, še posebej na področju agrikulture (Ink and Internet 2007).

---

⁷ Gre za Zapatove privržence, ki so mu sledili v mehiški revoluciji, in jih ne smemo zamešati s »sodobnimi«⁷ zapatisti, ki jih nekateri imenujejo tudi neozapatisti.

4.4.2 Obdobje po mehiški revoluciji

Februarja 1917 je bila sprejeta nova ustava, v katero je bil vključen tudi 27. člen, ki je predvideval tri kategorizacije vrste zemljišč, in sicer poleg privatnega, ki ga poznamo tudi v Sloveniji, še komunalno zemljišče, ki naj bi ga kolektivno uporabljale indijanske skupnosti in ejido, ki ga lahko vaški ali mestni svet podari praviloma mestiški družini. Pri tem se ejido lahko spremeni v privatno zemljišče, vendar se mora o tem strinjati skupnost, potrdilo pa mora izdati vaški ali mestni zbor ali skupščina. V nasprotju z ejidom je komunalno zemljišče nikogaršnja last, o njegovem upravljanju pa odločajo predstavniki vaških in mestnih skupščin ali svetov, nihče pa ga ne more prodati ali privatizirati (Gregorčič 2006: 74). Namen uvedbe tega člena je bila predvsem pravičnejša razdelitev zemlje, ki bi najrevnejšim slojem omogočila dostop do kmetijskih površin in vode ter s tem izboljšava njihovih možnosti za preživetje. Formalno lastništvo nad naravnimi bogastvi Mehike pa je s tem členom pridobil mehiški narod (Gutiérrez 2005: 165).

Določbe 27. člena se je do tridesetih let 20. stoletja le deloma izvajalo, šele Lázaro Cárdenas (1934-40) je v času svojega predsednikovanja začel z bolj odločno redistribucijo zemlje, ki pa se je po njegovem mandatu znova močno upočasnila (Bartra in Otero 2005: 386). Oblast v Mehiki je prevzela t.i. velika revolucionarna družina, ki je institucionalizirala revolucijo. Gre za Institucionalno revolucionarno stranko (Partido Revolucionario Institucional – PRI), ki je neprekinjeno vladala kar 71 let (Gregorčič 2005: 137). V tem času so se mehičani soočali z “ekonomskim čudežem” v šestdesetih letih, ko je povprečna 6-7 odstotna rast BDP-ja na leto še povečala družbene razlike, saj se je v revnejšo polovico države stekalo le 15 odstotkov nacionalnega dohodka, ter z ekonomsko krizo v sedemdesetih letih, ki jo je ob koncu sedemdesetih let dvajsetega stoletja sicer rešilo odkritje nafte, ki je spet močno povečalo BDP, vendar le za nekaj let, saj je cena nafte po letu 1979 drastično padla. Kot odgovor na te preobrate na ekonomskem področju ter zaradi nedemokracije vladajoče stranke in velike stopnje korupcije v državi, se je mehiška oblast skozi ves ta čas soočala s številnimi uporniški gibanji in protesti, ki so obsegali tako sindikate, kot tudi študente in socialne ter indijanske organizacije. Kot enega pomembnejših protestov je potrebno omeniti študentski upor iz leta 1968,

ki je zaradi tragičnega konca pretresel svetovno javnost. Protesti, ki jih je izzvalo razsipno zapravljanje med pripravami na Olimpijske igre, so bili namreč s pomočjo vojske krvavo zatrti v pokolu, v katerem je deset dni pred omenjenim dogodkom umrlo 500 študentov, 2500 pa jih je bilo ranjenih (Neznani avtor 2000: 9–11).

Od leta 1982 začne vlada izvajati neoliberalne reforme, ki producirajo v še večjo revščino in izključitev. Socialne organizacije postanejo stalna tarča državne represije, obubožani narod pa močno prizadene padec cen kave. Mehiška vlada podpiše Sporazum o severnoameriški prosti trgovini (North American Free-Trade Agreement – NAFTA⁸), za lažjo implementacijo le-tega pa leta 1992 reformira 27. člen ustave ter tako poenostavi proces privatizacije in prodaje komunalne in ejido zemlje (Neznani avtor 2004: 2). Cilj sprememb tega člena je bila modernizacija kmetijstva in podpora zasebnim naložbam, z nadomestitvijo malega kmetijstva s kmetijsko-izvozno usmerjenimi podjetji (Gutiérrez 2005: 165). Dejanje, s katerim podpiše smrtno obsodbo indijanskim staroselcem. Toda le-ti se uprejo in rečejo: “Ya basta!”⁹

---

⁸ Prostotrgovinski sporazum med Kanado, ZDA in Mehiko, ki je stopil v veljavo 1.1.1994 in s katerim so podpisnice odpravile carinske ovire.

⁹ Beseda “basta” v tem primeru izhaja iz španske besede “bastante”, ki v slovenščini pomeni “zadosti”, zato se je v Sloveniji uveljavil prevod “Dost' je”.

5. UPOR

“Oprostite, da motimo, ampak to je revolucija!” so presenečenim turistom razložili zamaskirani zapatisti, ko so 1.1.1994, na dan, ko je v veljavo stopil Sporazum o severnoameriški prosti trgovini, ki najbolj eksplicitno simbolizira nečlovečnost neoliberalizma, iz odročnih vasi vstopili v območje urbanega in napovedali vojno mehiški vojski in vladi. S svojimi zahtevami - delo, zemlja, hrana, streha nad glavo, zdravje, izobrazba, neodvisnost, pravica, svoboda, demokracija, mir, kultura in pravica do informiranja - so prekinili 500 let tihega trpljenja in počasnega umiranja v pogojih, nevrednih človeškega dostojanstva.

Zapatistična vstaja, ki se je zgodila ravno ob razpadu bipolarnega sveta, značilnega za obdobje po drugi svetovni vojni, pomeni preobrat v revolucionarni praksi, ne le zaradi spretno uporabe množičnih medijev, zlasti interneta, temveč predvsem zaradi njihovih zahtev, ki niso le partikularne zahteve staroselcev za ponovno pridobitev njihove zemlje, ampak gre za težnjo po preoblikovanju družbe, ki bi vključevala namesto izključevala, po izoblikovanju sveta mnogoterih svetov, v katerem bi vsak posameznik ali skupina našla svoj prostor. V preteklosti so bili upori vezani na prevzem oblasti, preko katere bi novi oblastniki lahko sprožili uvajanje revolucionarnih sprememb. Logika upora je temeljila na konceptu »od zgoraj navzdol«, pri čemer naj bi tisti zgoraj najbolje vedeli, kaj je dobro za tiste spodaj. Oblast je bila prepoznana kot edino možno sredstvo in vse delovanje je bilo zamišljeno znotraj okvirov logike oblasti. Ravno v tem se zapatistični boj razlikuje od preteklih revolucionarnih gibanj. 12-dnevna vojna ni bila namenjena prevzemu oblasti, zapatisti so z njo želeli le pritegniti pozornost. Imeli so namreč veliko bolj ambiciozen cilj, in sicer spodbuditi široko gibanje civilne družbe ne le v Chiapasu, temveč po celi Mehiki, ki bi transformiralo državo od spodaj navzgor.

Ne-avantgardnost zapatističnega boja se odraža tudi v gradnji avtonomnih samoorganiziranih skupnosti, kjer se izvaja neposredna demokracija in vlada zgolj izvršuje odločitve ljudstva. John Holloway ta upor razume kot boj, ki ni osredotočen na državo, temveč na razvijanje avtonomnih skupnosti, v katerih se razvija

protioblast. Osrednja ideja boja je razvijanje delovanja onkraj države, ki temelji na neposredni demokraciji (Holloway 2004: 26–27). Gre za idejo, ki leži onkraj logike države, političnih strank in oblasti in se lahko afirmira ravno preko ljudskih množic, ki so temelj vsakršnega delovanja ali revolucionarnih sprememb.

5.1 Okoliščine upora

Chiapas je izjemno bogat z naravnimi viri in čeprav zavzema le 3,8 odstotkov celotne Mehike, proizvede več kot polovico mehiške hidroelektrične energije, je drugi največji proizvajalec nafte ter največji izvoznik kave v Mehiki. Je med prvimi tremi mehiškimi državami v proizvodnji tobaka, banan, soje, koruze, kakava in rezanega lesa ter peti največji (še do nedavnega je bil drugi) proizvajalec govedine (Burbach 2001: 117–118). Naštetim dejstvom navkljub, pa med prebivalstvom Chiapasa vlada visoka stopnja revščine. Kljub visokemu deležu proizvedene električne energije ima le tretjina chiapaških domov elektriko. Izkoriščanje naftnih virov pušča za sabo ekološko opustošenje, alkoholizem, prostitucijo in revščino. Korporacije krčijo gozdove za lažji dostop do naftnih virov, medtem ko revnim kmetom za sečnjo dreves grozi zaporna kazen ter globa, ki je desetkrat višja od minimalne plače. Delavci na plantažah in farmah za kilogram svojega pridelka pogosto ne dobijo niti desetine njegove vrednosti. 85 odstotkov prebivalcev Chiapasa živi v kolibah, ki imajo po tleh samo zemljo, 62 odstotkov jih nima čiste pitne vode, več kot 85 odstotkov domov nima kanalizacije (Vodovnik 2003: 32–33).

Tri četrtine ljudi je nedohranjenih, 19 odstotkov aktivnega prebivalstva ne prejema nobenih dohodkov, 39 odstotkov pa jih zasluži manj, kot znaša minimalna plača (okoli 3 \$ na dan). 39 odstotkov otrok ne hodi v šolo. Velik delež tistih, ki hodijo, pa ima nizko stopnjo pismenosti, saj se soočajo z nemotiviranimi učitelji, ki nimajo interesa delati v majhnih skupnostih oz. ne znajo materinega jezika večine učencev. Nemalokrat se zgodi, da otroci po zaključku šestletnega šolanja ne znajo dobro niti španskega jezika, edinega, ki so se ga sploh kdaj učili (Burbach 2001: 118).

Chiapas se ponaša z najslabšo zdravstveno oskrbo v celotni Mehiki. Kar 1,5 milijona ljudi nima na razpolago zdravstvene oskrbe. Na 1000 prebivalcev pride 0,2 klinike in 0,3 bolnišnične postelje, kar je veliko pod nacionalnim povprečjem. 100.000 prebivalcev si deli 1 operacijsko sobo. Za 1000 ljudi skrbi 0,5 doktorja in 0,4 medicinske sestre. Stopnja smrtnosti novorojenčkov v deževnem gozdu znaša več kot 10 odstotkov (Vodovnik 2003: 33). Glavni vzroki smrti v indijanskih vaseh v Chiapasu so podhranjenost, anemija, infekcije ter bolezni, ki se jih da preprečiti s cepljenjem (Burbach 2001: 118).

Toda za vse težave indijancev je mehiška vlada našla »idealno rešitev«. V mestu, kjer se je leta 1994 rodil upor, San Cristobalu, je dala zgraditi 11 milijonov dolarjev vreden teater in opero s 1000 sedeži, pa čeprav ima omenjeno mesto skupaj z bližnjimi indijanskimi mesti le 100.000 prebivalcev, od katerih si večina ne more kupiti niti čevljev, ki so obvezni za vstop (Vodovnik 2003: 33).

Težki življenjski pogoji pa so se še poslabšali prek neoliberalnih reform, ki jih najbolj eksplicitno predstavlja sporazum o severnoameriški prosti trgovini NAFTA. Sporazum, ki naj bi Mehiki prinesel razvoj in blaginjo, namesto tega pa jo je spremenil v cenen vir izdelanih dobrin z delovnimi maržami, ki dosegajo le desetino tistih v ZDA. Kaj kmalu se je namreč izkazalo, da je glavni namen NAFTA omogočati transnacionalnim korporacijam investiranje v tuje države, ne da bi bile pri tem primorane povezati se z lokalnim partnerjem, uporabljati lokalne vire, upoštevati izvozne kvote ali bile prisiljene upoštevati številne druge omejitve. NAFTA je tako spremenila Mehiko v ekonomski čudež za vlagatelje iz ZDA in bogate mehičane, prebivalstvo pa je potisnila v še večjo bedo (Chomsky 2005: 120, 127; Goldsmith in Mander 2001: 72).

Reforma trga v Mehiki je že od zgodnjih 80-ih let dvajsetega stoletja težila k povečevanju ekonomskih neenakosti in zmanjševanju srednjega družbenega razreda, ta proces pa je bil še pospešen s sporazumom NAFTA. Poleg krčenja srednjega razreda se je poslabšal tudi položaj revnih (leta 1984 je revnejša polovica mehičanov prejela 20,7 odstotkov nacionalnega dohodka, leta 1992 pa le še 18,4 odstotkov), in sicer tako na podeželju kot tudi v urbanih območjih. Prihod velikih supermarketov, kot na primer Wal-Mart in K-Mart, je povzročil propad malih trgovin, saj je bilo 40 odstotkov vseh nakupov opravljenih v teh supermarketih. Politika

ekonomske liberalizacije, kot na primer privatizacija zemlje in ukinjanje kmetijskih subvencij, pa je ruralne delavce in skupnosti še bolj izpostavila vplivom fluktuacije trga. Leta 1995 se je obseg mehiške ekonomije zmanjšal za 7 odstotkov in prišlo je do izgube milijona delovnih mest. Posledično pa se je leta 1996 mehiški BDP zmanjšal za 12 odstotkov. Po neuradnih ocenah naj bi uradna in neuradna brezposelnost prizadela kar četrtno mehiške delovne sile (Gray 1998: 49–50).

Da se neoliberalna imperialistična zgodba z NAFTA ni zaključila, potrjuje izoblikovanje sporazuma Plan Puebla Panama nekaj let kasneje. Le-ta predvideva na območju, ki se razteza od mehiške države Puebla do Panamskega kanala gradnjo avtocest, železnic, pristanišč in hidroelektričnih jezov, kar naj bi spodbudilo razvoj v najbolj nerazvitih državah zahodne hemisfere, hkrati pa bo ZDA omogočil trgovsko zvezo, ki bo konkurirala Evropski Uniji. Nevladne organizacije opozarjajo, da Mehika z njegovo implementacijo izgublja svojo avtonomijo in neodvisnost, prebivalce pa zaslužujejo transnacionalne korporacije. Gradnja avtocestnega omrežja, ki bi povezalo celotno regijo, bi posledično omogočila bolj učinkovito okupacijo konfliktnih predelov Chiapasa. Hkrati bi avtoceste omogočile boljši dostop korporacijam za izkoriščanje naravnih bogastev, zlasti nafte, od česar bodo imeli korist mehiška vlada in korporacije, ki bodo nadzirale njihovo prodajo, ne pa tudi ljudje. Privatizacija naravnih virov in veliki nasadi monokultur, ki zahtevajo intenzivno kemično obdelavo zemlje, bodo povzročili uničenje biološke raznolikosti na tem območju, gradnja jezov pa bo rezultirala v poplavljanju džungle in arheoloških najdbišč ter uničila domove ljudi in njihove možnosti za preživljanje, zaradi česar bodo primorani prebegniti v mesta, kjer se bodo lahko zaposlili v za to predvidenih maquiladorah, in sicer za minimalno plačo, ki znaša 38 pesov dnevno (3,6 \$), kar je vsaj trikrat manj, kot bi zadostovalo za življenje teh ljudi (Grinnell 2002).

Ob zapatistični vstaji se poraja tudi vprašanje, do katere meje lahko poteka proces lastninjenja. Za staroselce zemlja predstavlja mnogo več kot samo področje produkcije, temveč gre za področje biopolitike. Barbara Beznec ugotavlja, da bi komercializacija skupnostne zemlje staroselce izgnala iz svoje zemlje, posledično pa bi jih napol zaslužnile multinacionalke. Končni rezultat pa bi bilo dokončno uničenje kakršnekoli alternativne politične ali ekonomske organizacije. Komendantka Ester¹⁰

---

¹⁰ Ena izmed komendantk Zapatistične vojske narodne osvoboditve.

se sprašuje: »Kaj ima v lasti zemljo? Kako se more prodati? Kako se more kupiti? Sploh nam ne pripada, ker smo mi njeni, njeni otroci smo. Tako je bilo od zmeraj, vedno. Zemlja živi, ko hrani črve. Ima kosti in kri, ima mleko in nas doji, ima lase, travo, slamo, drevesa. Zna roditi krompir, rojeva stvari, rojeva ljudi. Skrbi za nas in mi za njo. Njeni otroci smo. Kako se more prodati? Kako se more kupiti?« (Bez nec 2004: 43–44).

Vidimo lahko, da je že tako slabemu položaju staroselcev z uvedbo sporazuma NAFTA napovedana vojna s strani lastnikov kapitala in nosilcev oblasti. Majem so odvzeli tisto, kar ima zanje ne le materialno, temveč tudi duhovno vrednost – njihovo skupnostno zemljo. Staroselci v odročnih predelih Chiapasa se namreč preživljajo pretežno s poljedelstvom, zato je ta vladna poteza neposredno ogrozila njihovo eksistenco. Ljudstvu, ki je že v preteklosti slovelo po svojem uporništvu, tako ni preostalo drugega, kot da se aktivno postavi v bran svojim naravnim pravicam.

5.2 Zapatistična vojska narodne osvoboditve (EZLN)

Začetki zapatističnega gibanja segajo v leto 1968, ko so z “Olimpijskim pokolom” študentov mesta postala nevarna levičarskim intelektualcem in aktivistom. Mnogi so po masakru zapustili državo, drugi pa so se zatekli v oddaljene predele ruralne Mehike. Ena izmed skupin je formirala Sile narodne osvoboditve (Fuerzas de Liberación Nacional – FLN) in se zasedla v gorovjih in Lakandonskem pragozdu v Chiapasu (Vodovnik 2003: 38). Sredi sedemdesetih let dvajsetega stoletja mehiška vojska napade to gverilsko gibanje, toda nekaj revolucionarjev preživi in le-ti 17. novembra 1983 ustanovijo Zapatistično vojsko narodne osvoboditve (Ejército Zapatista de la Liberación Nacional – EZLN). V prvih letih, ki jih Subcomandante Insurgente Marcos¹¹ (ali El Sup, kot ga pogosto imenujejo) poimenuje »obdobje gverile«, se zapatisti v zavetju pragozda učijo preživetvenih strategij in samozadostnosti, stik z zunanjim svetom pa medtem ohranjajo le prek kratkovalovnih

---

¹¹ Glavni predstavnik in govorec EZLN.

frekvenc. V tem obdobju nimajo stika z majevskimi indijanci, preživijo le zahvaljujoč podpornikom, ki so sodelovali z njimi iz mest. EZLN prvič stopi med staroselce šele leta 1986 (Gregorčič 2006: 74; Rovira 1994: 48), takrat pa se to jedro marksistično-leninističnih aktivistov sooči z nečim popolnoma inovacijskim, kar dodobra pregnete njihovo koncepcijo sveta in revolucije. Iz tega pretresa je, kot pravi Subcomandante Marcos, vzkliilo nekaj novega, kar danes poznamo kot neo-zapatizem, in počasi ter postopoma se je maloštevilna gverilska skupina prelevila v oboroženo skupnost v upor (Ouviña 2005: 36).

Glavni razlog za masovno rast EZLN je mehiška vlada sama, saj je z grožnjami o izseljevanju prebivalcev iz Lakanonskega pragozda spodbudila le te, da so sami poiskali gverilce in se povezali z njimi. Veliko mladih iz staroselskih vasi se je pridružilo zapatistom v gorah, posledica tega pa je bila, da so njihovi sorodniki začeli pošiljati EZLN zaloge hrane. Število pripadnikov zapatistične vojske je hitro naraščalo, kar je prisililo EZLN k spremembi taktike. Zaradi masovnosti namreč ni bilo več mogoče delovati kot gverila in počasi se je vzpostavila vojaška struktura (Rovira 1994: 49–51).

EZLN je za zapatiste defenzivna vojaška organizacija, ki se je oborožila zato, da bi lahko za vedno odložila orožje. Od začetka vstaje je jasno, da EZLN ni bila ustanovljena z namenom simetričnega in odprtega spopada z zveznimi oboroženimi silami, kar bi bilo samomorilsko. EZLN je imela funkcijo samoobrambe lokalnih skupnosti, ki je omogočila, da je njihove zahteve slišala vlada. »Če so hoteli govoriti, so se morali upreti« (Bez nec 2004: 47). EZLN torej ni bila gverila, ki bi po vzoru Che Guevare zavzela državo z ljudsko vstajo. Svoj vzor ima v revolucionarnih kmečkih vojskah Emiliana Zapate in Pancha Ville. Oblast jih ne zanima, saj hočejo le, da tisti, ki vlada, pri tem uresničuje izključno voljo ljudstva. Nimajo se za avantgardo, saj zase nočejo ničesar, za vse pa vse (*para todos todo, nada para nosotros*). „V oborožen upor so šli zato, ker so jim tako svetovali mrtvi, ki so jim govorili iz Lakandonskega pragozda. Zato, da ne bi bili pozabljeni. Zato, da ne bi bili le plevel in kamenje ob poti“ (Zadnikar 2004: 202).

Hierarhija zapatistične vojske je del zapuščine FLN: komandant, podkomandant, major, kapetan. Struktura poveljevanja je relativno neformalna. EZLN ne pozna

kaznovanja ali nepokorščine. Služenje v vojski ni obvezno, kljub temu pa so vse 17-letne ženske in moški spodbujeni k temu. Veliko se jih želi pridružiti vojski že prej, saj v tem vidijo možnost pobega pred težaškim delom na poljih in zgodnjo poroko v razburljiv svet možnosti. Mirnodobno jedro zapatistične vojske je relativno majhno, saj se prostovoljci po končanem usposabljanju vrnejo domov in se jih mobilizira le v primeru potrebe. Celotna bojna moč pa naj bi po navedbah publikacije Aufheben štela okoli 17.000 vojakov (Neznani avtor 2000: 18–19).

Dve pomembni notranji načeli EZLN sta: vodje ne smejo imeti privatne lastnine ter ne smejo izvajati političnih funkcij. Zato Marcos nima doma in spi tam, kjer ga ujame noč (Burbach 200: 117).

Januarja 1993 zapatisti formirajo Tajni revolucionarni staroselski komite (Comité Clandestino Revolucionario Indígena – CCRI) (njegovi člani nosijo čin comandante), demokratično strukturo, ki prevzame poveljstvo nad EZLN. Komite se odloči spustiti v vojno, vojaško poveljstvo pa zaupa Marcosu (Vodovnik 2003: 41). Nekaj članov EZLN se infiltrira v mehiško vojsko in se konec leta javi za dežurstvo v terminu, ki ga je najtežje zapolniti – na silvestrski večer.

5.2.1 Subcomandante Insurgente Marcos

Najbolj vidna figura EZLN je prav gotovo Subcomandante Insurgente Marcos, vendar ne zaradi svojih sposobnosti vodenja in poveljevanja, temveč zaradi svojih literarnih in komunikacijskih sposobnosti (Burbach 2001: 117), ki so ga skupaj z njegovim skrivnostnim nastopom povzdignile v živo legendo.

Marcos je kot podpoveljnik EZLN podrejen Generalnemu poveljstvu Tajnega revolucionarnega staroselskega komiteja (CCRI-CG): „Kljub okoliščinam, ki so privedle do pojava tega, da je El Sup „glava“ ali „vodja“ upora in da je CCRI le „kulisa“, je avtoriteta komiteja v skupnostih nesporna. Tam je nemogoče vzdrževati

položaj brez podpore vodstva te staroselske organizacije. Naredil sem vrsto predlogov komunikejev, ki so bili zavrjeni, nekateri zato, ker so bili „preostri“, drugi zato, ker so bili „premeki“ in nekateri zato, „ker so zmešali stvari, namesto, da bi jih pojasnili“. Nekateri komunikeji so bili poslani ven kljub mojim pomislekom. Nima smisla citirati primere, vendar pa je bila pravilnost presoje mojih tovarišev iz komiteja nazorno prikazana v teh šestih mesecih vojne“ (Subcomandante Marcos v Kralj in Hakimova 2004: 29).

Nekateri trdijo, da se za enigmatično pojavo predstavnika zapatistične vojske z volneno masko, pipo in pasom za naboje, ki ga nosi na enak način kot Emiliano Zapata, skriva Rafael Sebastián Guillén Vicente, bivši profesor komunikacijske filozofije na univerzi UNAM (Universidad Autónoma Metropolitana) v Ciudad de México. Rodil naj bi se leta 1957 v Tampicu kot sin premožnega pesnika in trgovca s pohištvom. Skupaj s svojimi štirimi brati naj bi obiskoval jezuitsko šolo, nato pa pridobil štipendijo na univerzi UNAM in tam študij uspešno zaključil z doktoratom (Vodovnik 2003: 44–45).

Zanimivo je, da je bila ravno volnena maska eden izmed dejavnikov, zaradi katerih je El Sup postal zvezda, saj Marcos pravi, da je eden izmed namenov maske ohraniti anonimnost tistega, ki jo nosi, in preprečiti nastanek kultov osebnosti. Ima pa maska tudi globlji pomen, saj se zaradi zakritosti obrazov vsakdo lahko poistoveti z upornimi staroselci. Marcos pravi: “Marcos je gej v San Franciscu, temnopolti v Južni Afriki, azijec v Evropi, chicano v San Ysidru, anarhist v Španiji, palestinec v Izraelu, majevski indijanec na ulicah San Cristóbalu, žid v Nemčiji, rom na Poljskem, mohawk v Quebecu, pacifist v Bosni, gospodinja, ki sameva na sobotni večer, samska ženska na metroju ob desetih zvečer, kmet brez zemlje, član tolpe v slumih, nezaposleni delavec, nesrečni študent, zapatist v gorah. Marcos so vsi izkoriščani, marginalizirani in zatirani, ki se upirajo in pravijo: “Dost’je!”” (Subcomandante Marcos v Vodovnik 2003: 46).

5.3 Vojna za mir

Ob zori 1.1.1994 so zamaskirani uporniki, nekateri oboroženi le z lesenimi puškami, izkoristili prednost presenečenja ter medtem, ko je država praznovala vstop v novo leto in zvezo NAFTA, zavzeli sedem chiapaških mest, in sicer San Cristóbal de las Casas, Las Margaritas, Altamirano, Ocosingo, Oxchuc, Huixtán in Chanal. S tem so mehiški vladi zadali močan prvi udarec in uresničili svoj cilj: pritegniti pozornost (EZLN 2005). Z balkonov občinskih stavb so prebrali Prvo Deklaracijo Lakandonskega pragozda, v kateri opozorijo na nevzdržne razmere, s katerimi se prvotni prebivalci Mehike spopadajo že 500 let. Povejo, da jim je bila zanikana pravica do zemlje, hrane, zdravstvene oskrbe in izobrazbe zato, da bi jih lahko uporabili za hrano topov in plenili bogastva njihove države. Medtem, ko si bogati in veleposestniki, ki jih podpirata vlada in vojska, prilaščajo in prodajajo naravna bogastva pokrajine, staroselci umirajo od lakote in ozdravljivih bolezni. Zaradi tega napovejo vojno mehiški vladi, svoje revne brate in sestre pa pozivajo, naj se jim pridružijo v boju, saj lahko le na ta način preprečijo, da ne bodo umrli od lakote. Poleg tega prosijo Mednarodni odbor Rdečega križa, naj prevzame vlogo sile zaščitnice v oboroženih spopadih. Nadalje se zavežejo, da bodo spoštovali življenja svojih ujetnikov ter vse ranjene predali v oskrbo Rdečemu križu (First Declaration of the Lacandon Forest 1994; Escobedo Cetina 1998: 49).

Naslednji dan, 2. januarja, so ponovili napad, tokrat na vojaško bazo Rancho Nuevo. S tem naj bi krili umik svojih tovarišev iz zgoraj omenjenih zavzetih mest. Kljub temu je prišlo do hudih bojov v Ocosingu, kjer je upornike obkolil kontingent 1800 vojakov, naslednji dan pa se jim je pridružilo še nadaljnjih 2400 vojakov. Skupina zapatistov in civilisti so bili ujeti na mestni tržnici. Zvezna vojska je medtem zaprla ceste za ves promet, tudi za reševalce. Šla je celo tako daleč, da je prereševala staroselsko vozilo zdravstvene službe ter streljala na dve reševalni vozili Mednarodnega Rdečega križa, pri tem pa ranila dva reševalca. Vojska je prispela v San Cristóbal de las Casas, najpomembnejše izmed zavzetih mest, šele popoldne 2. januarja, ko se je razširila novica, da je general Absalón Castellanos Domínguez, bivši chiapaški guverner, znan po svojem despotizmu, korupciji in konstantni represiji nad svojimi nasprotniki,

postal vojni ujetnik Zapatistične vojske narodne osvoboditve¹² (Muñoz Ramírez 2003: 87–88).

Med 3. in 4. januarjem je zvezni vojski uspelo prevzeti nadzor nad Altamiranom in nad tržnico v Ocosingu. Predstavniki medijev, ki so tistega dne prispeli na prizorišče spopadov, so pričeli šteti mrtve. Bilo jih je na desetine, med njimi največ civilistov. Fotografi in kamermani velikih mednarodnih novinarskih hiš so v objektiv ujeli prizor petih zapatistov, ki so bili zvezanih rok ustreljeni v tilnik. Pripadnike vojske je prisotnost medijev tako motila, da so začeli nanje streljati. Prepozno, novica o uporuh staroselcev je že zasedala prve strani glavnih svetovnih časnikov (Muñoz Ramírez 2003: 88).

Po štirih dneh molka je vlada podala izjavo, s katero je degradirala zapatistično vojsko na skupino zmanipuliranih nasilnežev, ki povzročata nemire v le štirih mestih. Po tem omalovažujočem sporočilu za javnost je začela kredibilnost in legitimiteta vodilne stranke hitro padati. Medtem je škof San Cristóbal de las Casas Samuel Ruíz García prišel pozivati k prekinitvi ognja, a so mehiške zračne sile kljub temu začele bombardirati hribovite indijanske predele na jugu San Cristóbal de las Casas ter gorska območja Lakandonskega pragozda (Muñoz Ramírez 2003: 88–89).

V petih dneh je na strani zapatistov umrlo 9 ljudi (sem niso vštetih zapatisti, ki so bili usmrčeni v Ocosingu), 20 jih je bilo huje ranjenih, zvezna vojska pa je imela 27 smrtnih žrtev ter 40 ranjenih. Zapatistične sile so 1. in 2. januarja osvobodile 230 zapornikov, ki so bili zaprti v štirih zaporih (dva v San Cristóbalu de las Casas, eden v Ocosingu in eden v Las Margaritas) (Muñoz Ramírez 2003: 90).

Predsednik Mehike Carlos Salinas de Gortari zanika, da gre za upor staroselcev in pozove upornike, naj se opravičijo. Medtem se civilna javnost začne organizirati, da bi ustavila vojno. Več kot 15 civilnih organizacij se poveže v Koordinacijo civilnih organizacij za mir (Coordinadora de Organizaciones Civiles por la Paz - Conpaz), kar EZLN spodbudi, da postavi pogoje za vzpostavitev dialoga z vlado. Zapatisti so medtem deležni številnih izkazov podpore in solidarnosti, tako nacionalnih kot tudi mednarodnih. In čeprav se nekateri niso strinjali z metodo, ki so jo zapatisti izbrali, ni nihče mogel podvomiti v upravičenost njihovih motivov za vojno. 12. januarja Salinas

---

¹² Kasneje je bil izpuščen v zameno za svobodo več sto zapatistov, zaprtih in mučenih v različnih zaporih po državi.

končno podleže pritiskom svetovne javnosti ter razglasi ustavitev ognja. EZLN sprejme premirje kljub temu, da je 24 ur kasneje zvezna vojska ob podpori helikopterjev napadla zapatistično enoto v Ocosingu. S tem se vojna preseli v gore, v mestih pa obvelja premirje (Muñoz Ramírez 2003: 90–93).

5.3.1 Premirje

Dialog med zvezno vlado in zapatisti se je začel 20. februarja 1994. Vlogo posrednika je prevzel škof Samuel Ruiz García. EZLN je na pogajanja poslala 19 delegatov: 18 indijancev in 1 mestica, misterioznega Subcomandanta Marcosa. Le-ti so srečanje izkoristili za pridobivanje kontaktov številnih organizacij, hkrati pa so poskrbeli za izgradnjo svoje medijske podobe z intervjuji v časnikih po vsem svetu. Pogajanja so se zaključila 2. marca s 34 predlogi zvezne vlade. Delegati EZLN so se nato vrnili v zapatistične skupnosti, kjer so organizirali srečanja, na katerih so razpravljali o vladnih predlogih. Po treh mesecih diskusij so predloge zavrnil, a so se kljub temu odločili za ohranitev premirja. Odprli so dialog s civilno javnostjo ter v ta namen začeli prirejati srečanja – *encuentre*. Avgusta so začeli ustanavljati prve *Aguascalientes*, prostore srečevanja, poimenovane po državi, v kateri je leta 1914 potekala Konvencija revolucionarnih sil Mehike (Muñoz Ramírez 2003: 97–100).

Mesec avgust zaznamujejo tudi predsedniške volitve na zvezni ravni, ki, kot že tolikokrat doslej, niso potekale brez goljufije. Novi predsednik postane Ernesto Zedillo Ponce de León, kar EZLN pozdravi s komuniquejem, naslovljenim z „Dobrodošli v nočni mori“. Po volitvah v državi zopet začne vreti, zato Samuel Ruiz García sproži iniciativo za nov dialog, v katerem bi sodelovali tudi člani civilne družbe (Muñoz Ramírez 2003: 101–103). 19. decembra zapatisti brez enega samega strela zavzamejo 38 večjih Chiapaških mest in jih razglasijo za avtonomne in uporne občine. Svetovna javnost se začne mobilizirati, da bi preprečila vojno, Samuel Ruiz pa začne gladovno stavko za mir (Neznani avtor 2004: 4).

Prvi meseci leta 1995 so minili v znamenju vojaške represije nad staroselskimi skupnostmi, ki so se bile pred sovražnikom primorane zateči v gore. Civilna javnost se je znova odzvala z množičnimi protesti, kar je sprožilo nov niz pogajanj med vlado in EZLN. Kot pomoč pri pogajanjih je bila 11. marca 1995 ustanovljena Komisija za slogo in pomiritev (Comisión de Concordia y Pacificación – COCOPA), ki je bila sestavljena iz poslancev in senatorjev vseh političnih strank, zastopanih v Kongresu. Pogajanja so zajemala več tem oz. delovnih odborov: 1.-Staroselske pravice in kultura, 2.-Demokracija in pravica, 3.-Blaginja in razvoj, 4.-Pomiritev v Chiapasu, 5.-Pravice žensk v Chiapasu ter 6.-Ustavitev ognja. Dialog med zapatisti in zvezno vlado je trajal deset mesecev, nakar so prišli do dogovora, toda le glede prve izmed obravnavanih tem, pravic in kulture staroselcev, ter 16. februarja 1996 podpisali Sporazume iz San Andrésa¹³ (Muñoz Ramírez 2003: 108–110, 118).

Marca se dialog nadaljuje na področju demokracije in pravice, vendar ga vlada vseskozi bojkotira. EZLN zato septembra pogajanja prekine in postavi pogoje za ponovno vzpostavitev dialoga. Novembra COCOPA prevzame nalogo priprave osnutka zakona, ki naj bi zajemal vsebino Sporazumov iz San Andrésa, kar bi omogočilo njihovo integracijo v ustavo. Obe strani soglašata, da bosta osnutek zakona sprejeli ali zavrnili v celoti, brez popravkov. Ko je osnutek pripravljen, ga EZLN v znak dobre volje sprejme, vendar opozori na dejstvo, da niso bili upoštevani vsi aspekti sporazumov. Zvezna vlada pa, v nasprotju z dogovorom, osnutek bistveno spremeni. Zapatisti, razočarani nad ravnanjem oblastnikov, februarja 1997 organizirajo protestni pohod v San Cristóbal de las Casas, ki se ga udeleži 10.000 podpornikov. Brez uspešno. Po letu 1998 se namreč pojavi več novih iniciativ za zakon, ki bi uravnaval področje staroselcev (večinoma gre za predloge političnih strank PRI in PAN), kar še zmanjša možnosti, da bi bil osnutek, ki ga je spisala COCOPA, kdajkoli obravnavan v Kongresu (Neznani avtor 2004: 7,11; Muñoz Ramírez 2003: 132).

---

¹³ Kljub temu Sporazumi iz San Andrésa niso bili nikoli ratificirani znotraj Kongresa.

5.3.2 Sporazumi iz San Andrésa

Sporazumi iz San Andrésa so nastali na podlagi dogovora med delegati EZLN in predstavniki zvezne vlade glede tematike prvega sklopa pogajanj, pravic in kulture staroselcev. EZLN v dokumentu najprej opozori na potrebo po reformaciji 27. člena ustave, ki bi moral biti napisan v duhu Emiliana Zapate ter temeljiti na načelu: zemlja je od tistega, ki jo obdeluje. Pri tem pa ima vsak posameznik pravico do zemlje in svobode. Izpostavijo pa tudi potrebo po razvoju politike, ki bo zaščitila zemljo, teritorij in naravna bogastva staroselskih skupnosti, saj smatrajo povzročanje škode na njihovem teritoriju, pa čeprav proti plačilu odškodnine, za nesprejemljivo. Dokument kot najbolj depriviligirane spozna indijanske ženske, ki so trikratno zatirane: ekonomsko, kot ženske in kot staroselke. To spoznanje sproži pobudo EZLN za izgradnjo nove nacionalne družbe z ekonomskim, političnim, socialnim in kulturnim modelom, ki bi vključeval vse mehičanke in mehičane. V ta namen je potrebno dopolniti zakonodajo z zakoni, ki bi zaščitili migrante, staroselce ter ne-staroselce, ne le znotraj nacionalnih meja, temveč tudi zunaj njih, za staroselce pa bi bilo potrebno ustanoviti sodišča, ki bi pri svojem delovanju upoštevala indijanski pravni sistem, jezik in kulturo. Za konec delegati EZLN poudarijo pomen množičnih medijev in zahtevajo dostop do informacij o aktivnostih vlade, hkrati pa se zavzemajo za pravico do ustanovitve lastnih medijev (Acuerdos de San Andrés 1996).

Sporazumi iz San Andrésa priznavajo zapatistom pravico do avtonomnega organiziranja znotraj okvirov nacionalne države, pri čemer lahko indijanci sami izberejo obliko notranjega upravljanja v skupnostih ter se svobodno odločajo glede političnega, družbenega, gospodarskega in kulturnega organiziranja (Andrija Freedom Fight Istra 2007). Toda ta dokument ni nikoli našel poti do Kongresa, ustavil ga je Zedillo s svojo pravico veta. In čeprav so si zapatisti od tedaj s številnimi manifestacijami (najbolj znana sta pohod 1111 zapatistov v Ciudad de México septembra 1997 ter "Pohod barve zemlje" – Marcha del Color de la Tierra – delegacija 23 komandantov in podkomandanta Marcosa v Ciudad de México) prizadevali doseči, da bi država uresničila obljube, zapisane v sporazumih, jih ni

nikoli podprla nobena izmed glavnih političnih strank. Zato se zapatisti leta 2003 odločijo, da bodo začeli Sporazume iz San Andrésa uresničevati unilateralno.

5.4 Vojna nizke intenzivnosti

Čeprav se je vojna med EZLN in zvezno vojsko končala že 12. januarja 1994 in čeprav so bili leta 1996 podpisani Sporazumi iz San Andrésa, so se vojaški napadi na indijanske staroselce nadaljevali. Začela se je tako imenovana vojna nizke intenzivnosti, ki pa je mehiška vlada nikoli ni hotela priznati, a jo je pogumno razkrinkala tako škofija iz San Cristóbal, kot tudi številne domače in tuje osebnosti ter plejada nevladnih organizacij. Slednje ocenjujejo, da se je leta 2000 na območju konflikta zadrževalo 60.000 vojakov zvezne vojske za boj proti pičlim silam EZLN (4.000-10.000 pripadnikov, vključno z neaktivnimi), ki pa od 12.1.1994 niso prijeli za orožje (Hernández 2001: 75). Zvezne sile so vojno nizke intenzivnosti izvajale tudi preko paravojaških sil, pri tem pa so jim svetovali ameriški inštruktorji.

Združeni generalštab oboroženih sil ZDA spopad nizke intenzivnosti razume kot politično-vojaško nasprotovanje med sovražnimi državami, skupinami, ki ne dosežejo nivoja konvencionalne vojne. Pogosto vključuje dolgotrajen boj nasprotujočih si načel in ideologij. Razteza se od subverzije pa vse do uporabe oboroženih sil. Izvaja se ga s kombinacijo različnih sredstev, ki vključujejo politične, ekonomske, informacijske in vojaške instrumente (US Army Field Manual 100-20 1990).

Peter Vallensteen in Karin Axel sta kot merilo za razmejitev oboroženih spopadov uporabila količinski prag vojaških izgub. Tako sta oborožene spopade razdelila na spopade nizke intenzivnosti ter na spopade srednje intenzivnosti, pri čemer so po njunem kriteriju oboroženi spopadi nizke intenzivnosti tisti, v katerih v določenem letu ne pade več kot 25 borcev, pri tem pa od začetka do konca spopada ni več kot 1.000 padlih, oboroženi spopadi srednje intenzivnosti pa so tisti, v katerih v enem letu življenje izgubi 25 – 1.000 borcev (Žabkar 2003: 124).

Spopad nizke intenzivnosti v Chiapasu bi najlažje opisali z besedami Antona Žabkarja, ki pravi, da gre pri spopadih nizke intenzivnosti za omejene politično-vojaške posege, s katerimi se želi doseči politične, socialne, gospodarske ali psihološke cilje, pri čemer so ti posegi večinoma dolgotrajni, zoženi na določeno ozemlje in omejeni z vidika uporabe sil in groženj, pri tem pa je njihov razpon zelo širok, in sicer od diplomatskih, gospodarskih in političnih pritiskov prek terorizma do (proti)vstajniške vojne (Žabkar 2003: 124).

Ameriški mislec Noam Chomsky opozarja na dejstvo, da se definiciji za konflikt nizke intenzivnosti in terorizem v ameriških vojaških priročnikih ne razlikujeta. »Danes se za uporabo oboroženih sil najpogosteje uporablja besedno zvezo »spopad nizke intenzivnosti«, kar je v največ primerih olupšava za mednarodni terorizem, ki ga vodi država. Toda to velja le v primeru, ko ga izvajajo močne zahodne države« (Chomsky 2002:120).

Februarja 1995 je mehiški predsednik Ernesto Zedillo ukazal prijetje glavnih vodij zapatistov, medtem ko je vojska začela prevzemati nadzor nad območji, zasedenimi s strani upornikov v Ocosingu, Altamiranu in Las Margaritas. In čeprav se je aprila istega leta odprl dialog med državo in EZLN v San Andrés Larrainzaru, je vlada še naprej uporabljala varnostne sile in bele garde¹⁴ za deložacijo zasedenega prostora (París Pombo 2002: 200).

Vstop zvezne vojske v zapatistične skupnosti in splošna militarizacija Chiapasa kažeta na popolno pomanjkanje interesa (s strani mehiške vlade) za uspeh pogajanj in vzpostavitev miru. Ravno nasprotno, vladna strategija je temeljila na realizaciji številnih oboroženih ofenziv na zapatistične skupnosti in avtonomne občine, kar je vodilo v izgon množic, militarizacijo vsakdanjega življenja in sistematično kršitev človekovih pravic (París Pombo 2002: 200). Mehiške oborožene sile so izvajale dejanja, ki so v mednarodnih sporazumih prepovedana: vandalizirali in požigali so hiše, zaloge hrane so škropili s pesticidi, kontaminirali so vodo ter kradli in uničevali

---

¹⁴ Ime za provladne paravojaške skupine, ki so nastale v dvajsetih letih prejšnjega stoletja, da bi preprečile uveljavitve agrarne reforme, kot pridobitve Mehiške revolucije. Danes se ime uporablja za paravojaške skupine, pretežno sestavljene iz vrst veleposestnikov, ki uresničujejo zasebne in vladne interese.

orodje, živino in osebne stvari. Prav tako so kršili tudi mehiško ustavno prepoved ustanavljanja vojaških baz v deževnem gozdu v neposredni bližini staroselskih naselij; pred 9. februarjem 1995 je bilo v Chiapasu 13 vojaških taborov, do junija 1996 pa jih je bilo že 44 (Nash 2001: 189).

Leta 1995 začnejo priisti¹⁵ formirati paravojaške skupine¹⁶ v različnih regijah zvezne države. Najbolj znana izmed teh skupin je tako imenovana Mir in Pravica (Paz y Justicia), ki je bila leta 1996 v severnem delu Chiapasa odgovorna za deložacijo zemlje, okupirane s strani neodvisnih socialnih organizacij, ter je izvajala teror v Chiapaškem višavju. Te paravojaške skupine (Paz y Justicia in druge) so bile vpletene v nelegalna pridržanja, hišne preiskave ter ropanja domov vodij neodvisnih kmetov. Skozi celo leto se je odvijala prava vojna med priisti in peredisti¹⁷ ter zapatisti, med katero je bilo veliko ljudi ubitih ali pogrešanih. Kršitve človekovih pravic so postale nekaj vsakdanjega: nelegalne odtegnitve osebne svobode, grožnje, nezadostna varnost, prepoved svobode gibanja, vere in političnega aktivizma ter kršitve pravic do zdravstvene oskrbe in izobrazbe (París Pombo 2002: 202–203).

Nasilje je naraščalo skozi celotno drugo polovico 90. let. Veliko družin in celih skupnosti je bilo prisiljenih izseliti se s svoje zemlje, da bi pobegnili nasilju. Najbolj krvav dogodek iz niza nenehnih agresij proti civilnim organizacijam je bil pokol v Actealu 22. decembra 1997, dogodek, ki je tudi najbolj odmeval v mednarodni javnosti. Šlo je za vdor nekaj mož, oboroženih z orožjem visokega kalibra, v skupnost v Actealu, pri čemer je bilo ubitih 32 žensk in 15 moških iz begunskega taborišča. Večina žrtev je pripadala civilni organizaciji Las Abejas, ki je vzdrževala trdno vez s škofijo iz San Cristóbal de las Casas. Preživeli so morilce identificirali kot člane priistične paravojaške skupine, povezane s Paz y Justicia, ki so jih le nekaj dni pred tem pregnali z njihovih domov in jih tako prisilili poiskati si zavetišče v Actealu. Zaradi velikega pritiska organov za človekove pravice in mednarodnih organizacij so bili neposredno odgovorni za krvavi zločin obsojeni na 35 let zaporne kazni, nekaj policistov pa je bilo obsojenih na 7 let in 8 mesecev zapor zaradi ilegalnega

---

¹⁵ V španščini priistas - gre za uveljavljen izraz v mehiški javnosti, ki označuje pripadnike oziroma simpatizerje stranke PRI.

¹⁶ Te paravojaške skupine sestavljajo varnostne službe, najete s strani veleposestnikov, lokalna policija, vojska, mafijske tolpe ter podkupljeni vaščani, velikokrat tudi sorodniki zapatistov.

¹⁷ V španščini peredistas - gre za uveljavljen izraz v mehiški javnosti, ki označuje pripadnike oziroma simpatizerje stranke PRD.

transporta orožja, namenjenega izključno vojaški rabi. Večina odgovornih za pokol pa je zaradi domnevnega pomanjkanja dokazov ostala na prostosti do leta 2007, ko je bilo za zločin na 25 let zapora obsojenih še 18 ljudi. Kljub temu pa mehiška vlada še vedno ne priznava pokola v Actealu kot produkt njene protiuporniške politike, kar se kaže v zmanjševanju kazni morilcem ter zavračanju plačila oškodnine sorodnikom žrtev (París Pombo 2002: 204; Centro de Derechos Humanos Fray Bartolomé de Las Casas 2007).

Primer Acteala pa nikakor ni bil osamljen. Po navedbah Vrhovnega tožilstva Združenih mehiških držav je leta 1998 obstajalo v Chiapasu več kot 12 civilnih oboroženih skupin, ki so posedovale strelno orožje visokega kalibra in so zaradi političnih in verskih razlogov ustrahovale pripadnike staroselskih skupnosti, poleg tega pa je bilo na tem območju lociranih več kot 50.000 vojakov, kar ustreza tretjini mehiških oboroženih sil. Statistike kažejo, da je bilo v začetku leta 2001 v tej zvezni državi med 15.000 in 20.000 razseljenih oseb. Večina ni prejela nobene pomoči s strani inštitucij, deležna je bila le občasne solidarnostne podpore nekaterih nevladnih organizacij (París Pombo 2002: 204–205; Neznani avtor 2004: 11).

V zadnjem letu mandata priističnega chiapaškega guvernerja Roberta Albores Guilléna (leta 2000), se je število političnih umorov še povečalo (leta 1999 jih je bilo 23, leta 2000 pa 43), verjetno predvsem zaradi pritiska, ki ga je povzročil padec podpore stranki PRI, povečala pa se je tudi represija nad voditelji opozicije ter konfrontacije med skupinami priističnih kmetov in podporniki EZLN in stranke PRD. Hkrati se je močno zvišalo število političnih ugrabitev, od katerih so jih 94 odstotkov izvedli priisti, tradicionalistični katoličani in paravojaške skupine (París Pombo 2002: 201). V glavnem je šlo za ugrabljanje nasprotnikov vladne politike in stranke PRI.

Leto 2000 je prelomno v sodobni zgodovini Chiapasa. V tem letu je bila prvič po 71. letih na zveznih predsedniških volitvah poražena stranka PRI. Novi predsednik je postal Vicente Fox Quesada, kandidat desničarske stranke PAN¹⁸, katere večina članov so nekdanji člani PRI. Poleg tega je bila stranka PRI poražena tudi v Chiapasu proti kandidatu opozicije, Pablu Salazarju Mendiguchía, bivšemu priistu in

---

¹⁸ Straniki PAN pripada tudi aktualni mehiški predsednik Felipe Calderon, izvoljen leta 2006.

članu COCOPA, ki ga je podprla široka koalicija političnih strank. Ta politična sprememba je bila bistvena za razmerje sil; državna vlada je osvobodila veliko zapatističnih staroselcev in pospešila umik vojske in policijskih skupin ter začela zagovarjati Sporazume iz San Andrésa (París Pombo 2002: 205). EZLN vidi v menjavi oblasti novo priložnost za vzpostavitev dialoga in postavi svoje pogoje, ki vključujejo osvoboditev vseh zaprtih zapatistov, zaprtje sedmih vojaških baz (od 259), nahajajočih se na območju z najmočnejšim zapatističnim vplivom ter izpolnitev Sporazumov iz San Andrésa na zvezni ravni. Fox sicer ukaže zaprtje teh vojaških baz, vendar veliko zapatistov ostane za zapahi. Poleg tega Zvezni kongres sprejme nov zakon o staroselcih, ki pa se močno razlikuje od tistega, ki ga je predstavila COCOPA. EZLN to razume kot izdajo in se zavije v molk (Muñoz Ramírez 2003: 185–187, 206).

5.5 Internetna vojna oz. internetni zapatizem

Sami začetki zapatističnega upora so tesno povezani s preiščeno uporabo informacijske tehnologije in konceptom informacijskega oziroma mrežnega vojskovanja (ang. netwar). Ivan Goldberg trdi, da je mrežno vojskovanje ofenzivna in defenzivna uporaba informacije in informacijskih sistemov za zanikanje, izkoriščanje, poslabšanje ali uničenje nasprotnikovih informacij, nasprotnikovih procesov, temelječih na informacijah, informacijskih sistemih in računalniških sistemih, medtem ko ti svoje varuješ. Taka dejanja imajo namen dosežati vojaško ali gospodarsko prednost pred nasprotnikom (Goldberg 2002).

Obstaja veliko različnih definicij informacijskega vojskovanja, vsem pa je skupno, da je bistvo informacijskega vojskovanja izraba informacije v svojo korist in s tem izpolnitev svojih ciljev, ki so prisotni na najrazličnejših področjih. Ponavadi se informacijsko vojskovanje deli na kibernetsko in mrežno vojskovanje. Zapatisti in njihovi podporniki se poslužujejo predvsem dveh tipov mrežnega vojskovanja:

Odporniško obrambno mrežno vojskovanje - obstaja več metod za izogibanje razkritja občutljivih in pomembnih informacij preko interneta. Prva metoda je preprosto neuporaba interneta kot komunikacijskega sredstva za prenos pomembnih informacij, druga je kodiranje informacij v digitalni obliki s posebnimi kodirnimi programi, tretja je maskiranje internetnega jezika v takšno obliko, ki ne bo povzročala pozornosti drugih skupin ali posameznikov.

Odporniško ofenzivno mrežno vojskovanje - aktivni odpor na internetu obsega izdelavo novičarskih skupin, seznamov strežnikov in izgradnjo spletnih strani. Ta sredstva so uporabljena kot propagandna in organizacijska orodja, katerih namen je izgradnja odporniških mrež na internetu. To je le en vidik obrambnega delovanja, ki se smatra kot legitimen. Glavni namen je vplivati na spremembo zavesti v javnem mnenju nasprotnika (Before we begin 1996).

Podporniki zapatistov se pogosto poslužujejo tudi koncepta, imenovanega internetni zapatizem, preko katerega »napadajo« državne in korporativne spletne strani. Ricardo Domínguez meni, da gre za najbolj uspešno politično uporabo interneta od 1. januarja 1994. Elektronska civilna neposlušnost se udejanja skozi elektronsko direktno akcijo. Na vladne naslove se lahko pošilja elektronsko pošto in preko nje se izvaja množični pritisk na oblast. Obstajajo tudi virtualne zasedbe spletnih strani (virtual sit-in), kjer se stran z nenehnim ponovnim nalaganjem strani zablokira. Domínguez je član skupine Electronic disturbance theater, ki je med drugim ustvarila posebne spletne strani, ki so omogočale virtualne zasedbe spletnih strani. Tako je na primer italijanska skupina Anonimna digitalna koalicija blokirala spletne strani finančnih korporacij iz mehiškega glavnega mesta. Zaradi enostavne uporabe je v virtualnih zasedbah naenkrat delovalo na desettisoče ljudi iz celega sveta, bistveno pa je, da gre za nenasilne akcije (Domínguez 1999). Vendar pa je potrebno poudariti, da internetni zapatizem ni neposredno povezan z EZLN, saj v zapatističnih skupnostih v Chiapasu ni računalnikov in medmrežja (Zadnikar 2003: 83).

Darij Zadnikar pravi, da "zapatistična vstaja ne bi mogla obstati brez mobilizacije nacionalne in globalne civilne družbe na medmrežju in oblikovanju *kiberzapatističnega* gibanja, pa tudi globalnemu širjenju njihovih načel in praktičnih lokalnih prilagoditvah". Premirje in Sporazumi iz San Andrésa so namreč rezultat

pritiska nevladnih organizacij, levih političnih organizacij ter mehiške in mednarodne javnosti, ki so se mobilizirali s pomočjo medmrežja, na mehiške oblasti, ki so bile tako prisiljene v začetek pogajanj z EZLN (Zadnikar 2003: 82). Priznana teoretika ameriške korporacije RAND John Arquilla in David Ronfeldt, ki sta zapatistično mrežno delovanje uvrstila med družbeno oziroma aktivistično mrežno vojskovanje, trdita, da je preišljena propagandno-informacijska dejavnost botrovala tudi uspešnemu aktiviranju transnacionalnih organizacij, kolektivov in gibanj, ki so po pozivu EZLN pričeli s solidarnostnimi in medijskimi akcijami. Šlo je za prvi upor, ki je resnično izkoristil dosežke informacijske revolucije. Kvalitete družbeno-mrežnega delovanja zapatistov naj bi predstavljalo ravno sodelovanje z ameriškimi in kanadskimi nevladnimi organizacijami ter civilno-družbenimi skupinami, ki so nasprotovale sporazumu NAFTA. Ravno nevladne organizacije so, po mnenju avtorjev, največ prispevale k temu, da EZLN ni postala klasična uporniška vojska. Teritorij, ki so ga zapatisti zavzeli preko medijev, je bil mnogo večji kot zasedena ozemlja v Chiapasu. Hkrati avtorja poudarjata, da imajo tudi staroselska načela komunitarnosti in solidarnosti pomemben doprinos k mrežnemu delovanju EZLN. Veliko nevladnih organizacij je pričelo z delovanjem v Chiapasu, obenem pa je v Mehiki nastalo več nevladnih prozapatističnih organizacij. Mrežni model organiziranja in delovanja je bil bližje staroselskim skupnostim in nevladnim organizacijam, kot pa EZLN, ki ima kot vsaka vojaška formacija hierarhični sistem. Podporniki so po Mehiki in svetu organizirali demonstracije in pohode, na katerih so sporočali »Vsi smo zapatisti«, hkrati pa je zapatistični upor postal del globalnih bojev za pravičnost. Do konca leta 1994 je nastalo mnogo spletnih strani in elektronskih mrež, na katerih so uporabniki lahko dobili informacije o zapatistih in se medsebojno povezovali. Prišlo je do mreženja bojev različnih akterjev, od katerih je vsak ohranil določeno mero avtonomije (Arquilla in Ronfeldt 2001: 171–194).

Tudi v Sloveniji obstaja zapatistična solidarnostna mreža, zbrana okoli Aguascalientes – društva za globalno solidarnost in gibanja DostJe!. Njihovo delovanje je pretežno informacijske narave. Na aktivističnem portalu www.dostje.org je obilo zapatističnega gradiva, komuniqueji EZLN in novice. Največji doprinos k informiranju pa so imeli številni članki v Časopisu za kritiko znanosti, predavanja, manjše protestne akcije, obenem pa društvo deluje tudi v Chiapasu. Delovanje zapatistov je vzpostavilo »globalno civilno družbo« oziroma gibanja za pravično

globalizacijo, ki uporabljajo mnogo staroselskih sloganov («Za vsakogar vse«, »Za svet mnogoterih svetov«, itd.) Vpliv zapatistične miselnosti na ostale marginalizirane skupine v Latinski Ameriki je neizmeren. Leta 2006 se je v sosednji mehiški zvezni državi Oaxaci začela vsesplošna družbena vstaja, ki je prevzela mnogo zapatističnih principov delovanja, predvsem delovanje »od spodaj«. Mnogi staroselci so se šele po zapatističnem uporuh zavedali svoje vloge in moči, ki jo imajo v družbi. Dobili so upanje, da je drugačen svet mogoč.

6. GRADNJA NOVEGA SVETA

V tem poglavju bom predstavila bistveno posledico upora, ki se odraža v samoorganizaciji upornih staroselskih skupnosti. Oborožena vstaja je bila samo začetek procesa, ki se je transformiral v gradnjo samoupravnih skupnosti. Le-ta izhaja iz uporne zavesti, ki temelji na tradicionalnih staroselskih praksah in običajih. V bistvu gre za nič več, kot odločanje o lastni usodi, pri čemer odločitve niso vsiljene od zunaj. Posledica je delovanje izven dominantnega sistema moči in podrejanja, ki se odraža v ustvarjanju družbe, ki temelji na solidarnosti in sodelovanju. Zapatistična samoorganizacija je proces samoupravljanja na vseh področjih političnega, ekonomskega, družbenega in kulturnega področja. Osrednjo vlogo pri samoorganizaciji pomenijo teritorialne-samoupravne enote, imenovane školjke (Caracoles), sveti dobre vlade¹⁹ (Juntas de buen gobierno) ter avtonomen izobraževalni in zdravstveni sistem.

6.1 Školjke kot temelj samoorganizacije

V zapatističnih skupnostih v uporabi, kot jih sami imenujejo so zgradili lasten družbeno-politični sistem, ki je popolnoma ločen od države. Staroselski način življenja že sam po sebi negira oblast države, ki temelji na principu »od zgoraj«, medtem ko prisegajo na delovanje »od spodaj«. Sodobne parlamentarne demokracije temeljijo na predstavniki demokraciji, ki je razumljena kot podelitev mandata za vladanje. Naloge in odgovornosti sprejemanja odločitev so prenešene na peščico posameznikov. Odločanje in participacija posameznikov je tako največkrat skrčena na izbiranje med različnimi strankami. Posamezni predstavnik pa v času mandata praktično sploh ni odgovoren svojim volivcem. Ravno nasproten princip velja za školjke, ki pomenijo udejanjanje neposredne demokracije v praksi. V Šesti deklaraciji

---

¹⁹ Gre za predstavnike zapatističnih skupnosti, ki zgolj in samo uresničujejo odločitve ljudstva, za razliko od nosilcev oblasti v predstavniki demokracijah.

iz Lakandonskega pragozda EZLN pojasni, da “način avtonomne vlade ni izumila EZLN, ampak prej izhaja iz več stoletij staroselskega upora in lastne zapatistične izkušnje, je samovlada skupnosti. Z drugimi besedami, nihče od zunaj ne pride, da bi vladal, pač pa se ljudje sami odločijo med sabo, kdo vlada in kako, in če je neposlušen, ga odstranijo, se pravi, če tisti, ki vlada, ne posluša ljudi, ga preženejo, izstopi iz oblasti in vstopi drugi” (Almeyra in Thibaut 2006: 203).

Pogoj za avtonomno delovanje “neozapatističnega” gibanja je bila ravno njegova preobrazba iz oboroženega uporništva EZLN, saj je omogočila načrtovanje alternativnega modela neoliberalizmu na globalni ravni, ki se nanaša na ekonomski, socialni, politični in kulturni razvoj. Neoliberalizem so prepoznali predvsem kot model, v katerem ni prostora za ljudi, kulture in družbe, ki niso udeležene na globalnih trgih. Alternativno prepoznajo v avtonomiji, ki je najboljša pot za dosego njihovih zahtev (delo, zemlja, stanovanje, hrana, zdravstvo, izobrazba, neodvisnost, svoboda, demokracija, pravičnost in mir). Konec leta 1994 zapatisti razglasijo 38 “upornih občin”, še pred tem pa je CCRI-CG opredelil “polo zahtev”, kjer dve točki poudarjata zahtevo po avtonomiji. Zahtevajo namreč “novo zavezništvo med sestavnimi deli federacije, ki bi končalo s centralizmom in omogočilo regijam, staroselskim skupnostim in samovladanim občinam s politično in ekonomsko avtonomijo”, da ne bi bili več “izpostavljeni volji nacionalnih in tujih oblastnikov” (Dowdell 2005: 195). Koncept avtonomije je vsebovan tudi v Sporazumih iz San Andrésa iz leta 1996. Leta 1997 zapatisti uradno krstijo Avtonomne zapatistične uporne občine (Municipios Autónomos Rebeldes Zapatistas – MAREZ), kjer de-facto izvajajo avtonomijo. To pomeni, da MAREZ obstajajo zunaj ustavnega pravosodja, saj jih država, sporazumu navkljub, ni priznala. V vsakdanjem življenju pomeni avtonomija ponovno vpeljavo tradicionalnih kmetovalskih tehnik, nadzor nad proizvodnjo in trženjem njihovih proizvodov in širšo participacijo v vladnih institucijah. Kljub ustanovitvi MAREZ pa so zapatisti definirali institucionalne osnove, da bi zagotovili nadzor nad ekonomskim, političnim in kulturnim razvojem svojih skupnosti in podpornih baz (Dowdell 2005: 191–196).

MAREZ so bile vključene v pet Aguascalientesov²⁰, ki so bili raztreseni po zapatističnem teritoriju. V teh pet kulturnih centrov so zapatisti prihajali na najpomembnejša politična srečanja, plese in košarkarske turnirje. V njih so se nahajale šole, prostori, namenjeni zborovanju, obrtnim delavnicam, spalnice in shrambe. Tabori EZLN so bili, kot očitna tarča, ločeni od skupnosti, skriti pred nenehnimi preleti vojaških helikopterjev in bombnikov (Neznani avtor 2000: 18).

8. avgusta 2003, na dan obletnice rojstva Emiliana Zapate, Aguascalientese, prostore srečevanj, zamenjajo školjke, kar na novo definira odnose med skupnostmi, med skupnostmi in EZLN ter med skupnostmi in zunanjim svetom. Hkrati s školjkami se rodijo sveti dobre vlade, ki vladajo ubogljivo²¹, zapatistična vojska pa se s Šesto deklaracijo iz Lakandonskega pragozda umakne iz vodstvenih položajev in s tem odpre pot demokraciji. Sedaj opravlja predvsem delo straže dobre vlade (La Sexta Declaración de la Selva Lacandona 2005).

Zapatisti za poimenovanje svojih ozemelj ter upravnih središč uporabijo besedo školjka, saj je le-ta simbol komuniciranja, ki ga uporabljajo tudi drugi mehiški staroselci. V preteklosti je bila školjka pripomoček za sklic svetov starešin, ki so prihajali iz različnih vasi, saj je njen glas odmeval tudi v malo bolj oddaljene skupnosti. Danes izraz školjka označuje prostore vstopanja in izstopanja, saj je kanal komunikacije med skupnostmi in zunanjim svetom ter med skupnostmi samimi. Poleg tega školjka simbolizira družbo, ki vključuje, namesto izključuje, saj v nasprotju s krogom, ki deli ljudi na tiste znotraj in tiste zunaj, spiralna oblika školjke ponazarja odprtost. Marcos predstavi simboliko školjk v slogu magičnega realizma: "Tu pravijo, da najstarejši govorijo, da so jim drugi pred njimi povedali, da so prvi na teh pobočjih zelo spoštovali obliko školjke. Pravijo, da pravijo, da so jim povedali, da školjka pomeni vstop v srce. In pravijo, da pravijo, da so jim povedali, da školjka hkrati pomeni slovo srca, da bi hodil po svetu, kot so prvi poimenovali življenje. In ne le to. Pravijo, da pravijo, da so jim povedali, da se je s školjko klicalo kolektiv, da bi šla

---

²⁰ Ime so dobili po Konvenciji iz Aguascalientesa iz leta 1914 – Mehiška revolucija.

²¹ V zapatističnih skupnostih se odločitve sprejemajo konsenzualno, in sicer na treh ravneh, kot bom pojasnila v nadaljevanju poglavja. Pri tem zadnja raven – sveti dobre vlade - ne sprejema odločitev, temveč le izpolnjuje zahteve ljudstva, zato zapatisti za izvajalce te funkcije pravijo, da vladajo ubogljivo. V primeru, da eden izmed članov sveta dobre vlade preneha vladati ubogljivo, ga staroselci lahko preprosto odpokličejo z mandata.

beseda o enega k drugemu in da bi bil dogovor sklenjen. Prav tako pravijo, da pravijo, da so jim povedali, da je školjka pomagala ušesu, da bi slišalo najbolj oddaljeno besedo. Tako pravijo, da pravijo, da so jim povedali. Jaz ne vem. Stopam s tabo, z roko v roki in ti kažem, kar vidi moje uho in slišijo moje oči. In vidim in slišim školjko, pu'y, kot ji pravijo v tukajšnjem jeziku" (Subcomandante Insurgente Marcos v DostJe! 2003a).

Školjke so tako ime za pet teritorialnih področij, na katerih se nahajajo MAREZ, kot tudi upravno-kulturna središča teh teritorijev. Vsaka školjka ima svoje ime in pripadajoči svet dobre vlade. Tako se npr. školjka v La Realidadu imenuje "Mati školjk morja naših sanj" ("Madre de los caracoles del mar de nuestros sueños"), v njej pa deluje dobra vlada "Upanju naproti" ("Hacia la esperanza"). Školjka v Morelii nosi ime "Vrtinec naših besed" ("Torbellino de nuestras palabras"), svet dobre vlade pa se imenuje "Mavrično srce upanja" ("Corazón del arcoiris de la esperanza"). Školjki La Garrucha oz. "Z uporom novi zori naproti" ("Resistencia hacia un nuevo amanecer") pripada svet dobre vlade "Pot prihodnosti" ("El camino del futuro"), v školjki Roberto Barrios oz. "Školjka, ki govori za vse" ("El caracol que habla para todos") pa vlada dobra vlada "Novo seme, ki bo obrodilo" ("Nueva semilla que va a producir"). Peta, zadnja dobra vlada nosi ime "Osrednje srce zapatistov pred svetom" ("Corazón céntrico de los zapatistas delante del mundo"), deluje pa v Oventiku, v školjki, ki se imenuje "Odpor in upornišтво za človečnost" ("Resistencia y rebeldía por la humanidad") (González Casanova 2004: 7, 12).

Poleg sveta dobre vlade ima vsaka školjka še dve komisiji; Komisijo za informiranje, ki je zadolžena za izobraževanje zunanjih obiskovalcev o zapatističnem boju, ter Komisijo za nadzorovanje, ki preverja delovanje sveta dobre vlade ter obiskovalce. V vsaki izmed školjk je združenih od štiri do sedem upornih občin, te pa vključujejo po več deset vaških skupnosti. V školjkah kot infrastrukturnih in upravnih središčih se nahajajo stavbe raznih kolektivov in zadrug, trgovinice, pisarne, pa tudi šole, zdravstveni domovi in bolnišnice. V vsaki školjki je tudi "acampament", prostor, kjer se nastanijo zunanji opazovalci, aktivisti in uporniki. Ti tabori so igrali pomembno vlogo med obdobjem vojne nizke intenzivnosti v smislu odvrčanja napadov paravojaških skupin. Zdaj so to zbirališča aktivistov iz celega sveta, ki tu izvajajo projekte in solidarnostne akcije. Poleg špancev, severnoameričanov in nemcev je na

tem področju najbolj aktivna aktivistična skupina Ya Basta iz Italije, ki je v La Realidadu zgradila hidroelektrarno, v Sloveniji pa zapatiste podpira tudi kolektiv Aguascalientes, ki distribuira zapatistično kavo po načelu pravične trgovine ter pomaga pri gradnji šole v La Realidadu (Gregorčič 2005: 141–143).

Proces odločanja v školjkah poteka na treh ravneh, najlažje pa bi ga ponazorila na glavo obrnjena piramida. Najpomembnejša je prva raven, iz katere samoorganizacija izhaja – staroselke in staroselci v vaških skupnostih. Od tam prehaja samoodločanje do upravljavk in upravljavcev v školjkah, ki ubogljivo izvršujejo njihove odločitve. Vaške skupnosti koordinirajo najpomembnejše življenjske dejavnosti: vsako leto določijo kolektive, ki bodo skrbeli za pridelavo hrane, rokodelskih izdelkov ter drugih življenjskih potrebščin, in izberejo promotorje za šolstvo, zdravje in ostale pomembne zadolžitve. Poleg tega vaške skupnosti določijo predstavnike za občine, ki predstavljajo drugo raven. Njihove zadolžitve so podobne tistim v skupnostih, le da vključujejo sodelovanje med vasmi. Na tretji ravni pa vaške skupnosti določijo še predstavnike za školjke, ki so najvišja instanca zapatističnega samoorganiziranja in skrbijo za uresničevanje zahtev, določenih v skupnostih (Gregorčič 2005: 140). “Zadolžitve in določitve so kratkoročne – navadno od enega do treh let – in kolobarijo. Prav tako zadolžitve ne zasedejo celotnega delovnega urnika, pač pa se zapatisti navadno po tednu ali več dnevih zadolžitev vrnejo za enako obdobje nazaj v svojo vas. Podobno je tudi z otroki sekundarije (druga raven izobraževanja), ki se po tridesetih dneh izobraževanja v kampusu za petnajst dni vrnejo v oddaljene domače vasi. Vsi procesi dela, izobraževanja, ustvarjanja, koordiniranja in organiziranja krožijo in so časovno uravnani tako, da nobena družina ali življenje v domači vasi ne trpi na račun delujočih v občinah in školjkah. Ker se vse delo (koordiniranje, upravljanje, informiranje, nadzorovanje, izobraževanje, zdravljenje itn.) v školjkah opravlja brezplačno, so tudi vse dejavnosti, storitve in servisi za uporabnike (vključno z obiskovalci, podporniki ter drugimi, ki se znajdejo na avtonomnem območju) brezplačni” (Gregorčič 2005: 141).

6.2 Sveti dobre vlade

Skupaj s školjkami so se kot alternativa "slabi vladi", kot zapatisti imenujejo mehiško vlado, rodili sveti dobre vlade, ki temeljijo na neposredni skupščinski demokraciji, kjer se odločitve sprejemajo konsenzualno. Sveti dobre vlade so zadolženi za koordinacijo, organizacijo, avtorizacijo in mediacijo v školjki in zunaj nje, in sicer na štirih področjih: politika, ekonomija, ekologija ter pravičnost. Njihova naloga je tako prerazporeditev prihodkov od zadrug, kooperativ in projektov v šolstvo, zdravstvo ter druge pomembne dejavnosti in načrtovanje polletnih razvojnih strategij. Poleg tega nudijo finančno pomoč skupnostim, ki jo potrebujejo, in sicer z denarjem, ki ga dobijo prek mednarodnih projektov. Pri tem vodijo evidence vseh prihodkov in odhodkov v vsaki školjki posebej in jih letno objavljajo. Poleg tega sveti dobre vlade razrešujejo tudi konflikte v skupnostih in med skupnostmi, kjer delujejo po načelu pravičnosti. "Vsak konflikt, ki se vzpostavi, dobra vlada presoja v skladu z vednostjo in prakso preteklih tradicij in iz že obstoječih primerov, za katere so skupnosti določile vrsto sankcij oz. dela" (Gregorčič 2005: 145). Da bi našli pravične kazni za kršitve, ki se še niso zgodile, se zapatisti o morebitnih kršitvah pogovarjajo hipotetično, saj lažje najdejo konsenz za prekrške, če o njih razpravljajo, še preden se zgodijo, saj tako niso čustveno in osebno vpleteni (Gregorčič 2005: 144–145). Odločitve svetov dobrih vlad in storitve, ki jih nudijo (izobrazba, zdravstvo, rzsodništvo,...) pa se ne nanašajo le na zapatiste in njihove simpatizerje, nanje se obračajo tudi drugi staroselci in mestici, saj cenijo pravičnost in nediskriminatornost delovanja le-teh. Upravljanje teritorija v funkciji kolektivnih interesov in preko skupnostnih organov, ki so odgovorni skupščinam, uči na tisoče staroselcev samozaupanja, jim daje samospoštovanje in varnost ter jim približuje pomen demokracije, ki jo vidijo v poslušanju drugega in priznanju ter spoštovanju njegovih razlik in mnenj (Almeyra in Thibaut 2006: 120).

Nosilci te funkcije prihajajo iz ljudstva in imajo zelo kratke mandate, trajajo pa lahko, odvisno od školjke, od enega do treh let. Za vsak mandat se vedno izbere več ljudi, kot jih je potrebno za hkratno opravljanje zadolžitve, saj delujejo v treh izmenah. Tako ena skupina izvaja naloge sveta dobre vlade, drugi dve skupini pa v tem času opravljajo svoje redne zadolžitve znotraj svojih vasi (npr. poljedelstvo). Po določenem času prvo skupino zamenja druga in tako naprej. Rotacija teh skupin je

od školjke do školjke različno dolga, in sicer lahko traja od enega do štirih tednov, odvisno od oddaljenosti vasi od školjk. Takšna ureditev je potrebna zato, da lahko delo v posameznih vaseh poteka nemoteno ter da družine in skupnosti izvajalcev te funkcije ne trpijo zaradi njihove odsotnosti. Ima pa takšna organizacija tudi slabo plat, saj se zaradi različnih dolžin turnusov školjke med seboj težje usklajujejo.

6.3 Šolstvo in zdravstvo

Zapatistična reorganizacija življenja staroselskih skupnosti temelji na popolni avtonomiji na vseh področjih, kar vključuje zlasti šolstvo in zdravstvo. Ti dve področji sta namreč zanje še posebej pomembni, saj sta dve izmed temeljnih zahtev njihovega upora.

Zapatisti pravijo, da zanje pomeni izobrazba njihovih otrok temelj njihovega upora. Zato so zgradili avtonomni šolski sistem, ki ga praviloma izvajajo promotorji izobrazbe (oz. učitelji, kot bi jim rekli pri nas). Veliko večino mehiških učiteljev so uporniki napodili, saj so bili le-ti v njihove vasi premeščeni kazensko in niso bili zainteresirani za poučevanje njihovih otrok. Velik vpliv na šolski proces ima zapuščina pokojnega brazilskega pedagoga, marksista in teologa Paola Freira. Njegova „pedagogika je, nasprotno od liberalne, usmerjena v socialno in politično usposabljanje. V tem kontekstu je učitelj ozaveščen politični subjekt, ki stoji ob strani pri osvajanju emancipatoričnih kompetenc posameznika in skupnosti, ali pa celih obubožanih družbenih razredov“ (DostJe! 2003b). Freire namreč zagovarja stališče, da se lahko vsak odrasel nepismen človek nauči brati v pičlih štiridesetih urah, če le tekst vsebuje njemu lasten politični pomen. Takšen pristop k izobraževanju pa je tudi del zapatistične prakse, saj dajejo velik poudarek tudi opismenjevanju odraslih (Gregorčič 2005: 151).

Izobraževanje v zapatističnih skupnostih ni samo formalno in ne poteka samo v šoli. Staroselci širijo svoja obzorja tudi s poslušanjem zapatističnega radia (Radio

Insurgente), ki oddaja tako v kastiljščini, kot tudi v indijanskih jezikih, ter prek dolgih pogovorov na brezkončnih skupščinah. Poseben poudarek je namenjen učenju španščine, ki je zanje tuj jezik, a so ga sprejeli kot kanal komunikacije s svetom. Poleg tega njihov predmetnik sestavljajo še en staroselski jezik, matematika, kultura, politika, zgodovina, zemljepis, naravoslovje, šport in produkcija, kjer se otroci učijo pridelovati semena, vzgajati rastline in perutnino ter pripravljati naravna zdravila. Učenje poteka s prakso, literaturo in materiale pa jim večinoma priskrbi civilna družba (tako mehiška kot tudi globalna) ali pa nevladne organizacije ter aktivistične skupine (Gregorčič 2005: 155–156; Almeyra in Thibaut 2006: 101).

Promotorji izobrazbe so večinoma starejši, saj v skupnostih prevladuje mnenje, da imajo več izkušenj, znanja in sposobnosti, poleg tega pa morajo opravljati tudi vloge nekakšnih nadomestnih staršev in svetovalcev, saj otroci iz oddaljenih vasi bivajo v kampusu po trideset dni skupaj brez družin, nato pa se vrnejo za petnajst dni domov. Kljub temu pa starost ni omejitev za izobraževanje, ki je za zapatiste vzajemen proces, saj se tisti, ki izobražujejo, hkrati tudi poučujejo in obratno (Gregorčič 2005: 155–156).

Velik poudarek je namenjen izobraževanju na področju zdravstva, saj je eden izmed ciljev zapatističnega upora izgraditi avtonomen zdravstveni sistem, ki bi vse ljudi obravnaval enako, ne glede na to, ali so zapatisti ali ne. Zaradi tega so njihove bolnišnice hkrati tudi šole za promotorje zdravja, kjer se izobražujejo na področju anatomije, fiziologije, simptomatologije, diagnosticiranja in zdravljenja ter preventivne medicine in osebne ter kolektivne higijene. Poleg tega veliko časa namenijo tudi spoznavanju tradicionalne naravne medicine, ki je zanje izrednega pomena, saj so zaradi življenja v ruralnih predelih obkroženi s številnimi zdravilnimi rastlinami, medtem ko jim konvencionalnih zdravil pogosto primanjkuje. Zahvaljujoč emancipatornemu zapatističnemu upor, ki je to panogo znova obudil, medtem ko je bila že skoraj povsem pozabljena (le redki starejši ljudje so še poznali skrivnosti naravne medicine), v zapatističnih skupnostih sedaj deluje nekaj sto zeliščark in porodničark (Muñoz Ramírez 2004: 5–6).

Zapatisti trenutno razpolagajo z dvema večjima bolnišnicama, nekaj klinikami ter več sto zdravstvenimi domovi, poleg tega pa imajo na voljo še lekarne, zobozdravstvene

posvetovalnice, zeliščarske laboratorije ter laboratorije za klinične analize, v katerih izvajajo krvne raziskave, analize urina ter ostale temeljne preiskave. V teh ustanovah delajo in zdravijo sami, zunanjo pomoč sprejmejo le v obliki izobraževanja promotorjev ter nenamenskih donacij. Promotorji zdravja tako kot izvajalci in promotorji ostalih dejavnosti, potrebnih za nemoten potek življenja v zapatističnih skupnostih, za svoje delo ne prejemajo plačila. Namesto tega jim ostali člani skupnosti pomagajo s hrano in drugimi potrebščinami, da lahko nemoteno opravljajo svojo funkcijo. Zapatistično zdravstvo je namreč javno in brezplačno, saj so mnenja, da je zdravje temeljna vrednota, ki mora biti dostopna za vse in s katero se ne trguje (Muñoz Ramírez 2004: 4–5).

6.4 Ženske: emancipacija najbolj zatiranih med zatiranimi

Pomemben aspekt zapatističnega gibanja je nedvomno emancipacija žensk, ki so kot manjšina znotraj manjšine zatirane ne le zaradi njihove etnične pripadnosti, temveč tudi zato, ker so ženske. V mačistični staroselski družbi so bile namreč pogosto predmet fizičnega in spolnega nasilja, njihova naloga pa je bila predvsem reprodukcija in hišna opravila. Bile so praktično sužnje v svojih vaseh. Z nastajanjem EZLN se začnejo razmere počasi spreminjati, zahvaljujoč sorazmerno veliki participaciji žensk v uporni vojski²². Najpomembnejšo vlogo so pri tem igrale zapatistične poveljnice, zlasti comandanta Ramona, ki je s svojimi emancipatornimi nagovori postala navdih staroselskih žensk. Bila je ena prvih, ki je zavrnila nekritično držo do tradicionalnih staroselskih praks in običajev, ki so izločali ženske iz političnega življenja. Po njenem zgledu so se le-te začele zavedati svoje vrednosti in nepravilnosti sistema, ki jih spravlja v podrejen položaj, ter kljub začetnemu odporu moških začele aktivno sodelovati v družbenih in političnih odločitvah.

---

²² Od 15.000 pripadnikov EZLN je približno 40 odstotkov žensk (Nash 2001:180).

Po Marcosovem mnenju se je velika zapatistična vstaja začela že 8. marca 1993, ko so staroselske ženske zahtevale sprejetje svojega zakona, ki bi zaustavil diskriminatorno vedenje do njih. Zakon ima deset točk, in sicer:

1. Ženske, ne glede na rasno, versko ali politično pripadnost, imajo pravico sodelovati v revolucionarnem boju v stopnji, ki jo določata njihova volja in sposobnost.
2. Ženske imajo pravico do dela in pravičnega plačila za delo.
3. Ženske imajo pravico določiti število otrok, ki jih lahko imajo in skrbijo zanje.
4. Ženske imajo pravico sodelovati v zadevah skupnosti in kandidirati na svobodnih in demokratičnih volitvah.
5. Ženske in njihovi otroci imajo pravico do zdravstvene oskrbe in prehrane.
6. Ženske imajo pravico do izobrazbe.
7. Ženske imajo pravico do izbire partnerja in ne smejo biti prisiljene v poroko proti svoji volji.
8. Nobena ženska ne sme biti predmet fizičnega nasilja s strani svojega partnerja, sorodnikov ali tujcev. Spolno nasilje ali poskus le-tega bo strogo kaznovan.
9. Ženske lahko zasedejo vodstvene položaje in izvajajo vojaške dolžnosti v revolucionarnih oboroženih silah.
10. Ženske imajo vse pravice in dolžnosti, ki izhajajo iz revolucionarnih zakonov in pravilnikov (Rovira 1999: 150–151).

Poleg tega zakona so ženske uvedle še prepoved uživanja in vnosa alkohola na zapatistična območja, saj je bil v preteklosti moški del populacije pogosto nasilen nad njimi ravno zaradi uživanja opojnih substanc. S temi ukrepi so se ženske zaščitile pred nadaljnjim poniževanjem, hkrati pa so si izborile možnost, da storilce nasilnega dejanja prijavijo ter na ta način poskrbijo, da ne ostanejo nekaznovani. Poleg tega so postale bolj aktivne tudi na področju zdravstva in izobraževanja, kjer delujejo kot promotorke in izvajalke, v školjkah pa so se uveljavile kooperative žensk, ki se ukvarjajo z različnimi ročnimi deli. Kljub temu je njihova participacija v družbi še vedno dokaj nizka, vendar se to vztrajno spreminja, med drugim tudi zahvaljujoč aktivistkam, ki že od začetka upora prihajajo v skupnosti in s svojim načinom vedenja vplivajo na staroselke (Rovira 1999: 159).

6.5 Druga kampanja

EZLN je skupaj z ostalimi mehiškimi gibanji 1. januarja 2006 lansirala kampanjo, imenovano Druga kampanja (La otra campaña oz. krajše La Otra), ki temelji na spoznavanju in povezovanju uporov. La Otra pomeni drugačno obliko ustvarjanja politike, ki leži izven dosedanjega volilnega procesa in v ta namen se je Subcomandante Marcos simbolično preimenoval v Delegat Nič oz. Delegado Zero. Zapatisti so se odločili, da pošljejo Marcosa na potovanje, da bi poslušal preproste in skromne ljudi, ki se borijo po celotni mehiški državi. Marcos ni potoval zato, da bi govoril, temveč zato, da bi poslušal. Namen te kampanje je namreč spodbuditi ljudi, naj končno spregovorijo. Podlaga za La Otro leži v Šesti deklaraciji iz Lakandonskega pragozda, kjer se je EZLN zavezala, da bo mrežila boje po Mehiki in širše. Povezujejo se gibanja, kolektivi in iniciative, ki predstavljajo nacionalno levičarsko fronto. V ta namen so skovali geslo „od spodaj in na levo“ („abajo y a la izquierda“), ki vsebuje dva elementa; od spodaj se nanaša na neposredno participacijo v političnem procesu, na levo pa se nanaša na množico politik, s katerimi se gradi pravičnejšo in egalitarnejšo družbo kot alternativo uničevalskemu neoliberalizmu (Narco News 2006). Vendar pa je potrebno poudariti, da tu ne gre za povezovanje s strankami, ki se deklarirajo za leve. Marcos to jasno ponazori s tem, ko pravi, da se lahko z »levičarsko« stranko PRD pogovarja samo s sredincem. Dosegli so vsenacionalno mobilizacijo, saj so aktivirali 55 levičarskih, 103 staroselske ter 162 socialnih organizacij in gibanj, poleg tega pa še 453 nevladnih organizacij, kolektivov ali skupin in 1624 posameznikov ali predstavnikov družin, četrti ali skupnosti. Prva etapa je potekala od 1. januarja do julija 2006, druga pa od septembra 2006 do marca 2007 (Subcomandante Insurgente Marcos v DostJe! 2005).

La otra je povezala doslej nepovezane ali pa slabše povezane upore po mehiških mestih in pokrajinah, kar se jasno vidi na primeru množičnega upora staroselcev proti privatizaciji njihove zemlje v San Salvador Atencu maja 2006 in v vsesplošnem družbenem uporu v Oaxaci junija 2006. Primer Oaxace je še posebej zanimiv, saj so pred tem več let protestirali pretežno učitelji, po obisku La otre pa je prišlo do samoorganizacije, povezalo se je preko 300 organizacij in kolektivov, ki so na ulice

pripeljali milijon ljudi. V obeh primerih je bil odgovor oblasti podoben kot pri vstaji zapatistov: brutalno zatrtje upora z mrtvimi, posiljenimi, izginulimi in pohabljenimi.

Zapatistično revolucionarno gibanje je prekinilo tradicijo latinskoameriških gveril, ki so se proti diktatorskim proameriškim oblastem borile tako, da so oblast nasilno prevzele. Zapatisti pa se, nasprotno, ne borijo za osvojitve oblasti, temveč so se usmerili k ustvarjanju družbene ureditve, kjer se »oblast« udejanja skozi neposredno demokracijo in konsenzualno odločanje. Ta upor izhaja iz preprostih potreb običajnih ljudi, da svojo usodo prevzamejo v svoje roke. Ravno zato so organizirali mrežo avtonomnih demokratičnih svetov po vaseh v svojih regijah ter v njih ustanovili šole in bolnišnice ter različne zadruge, kar jim je v veliki meri omogočilo samozadostnost, pri čemer ključno vlogo igra kolektivno lastništvo nad zemljo. Navdih za samoorganiziranje so našli v tradicionalnih staroselski običajih in praksah, ki usmerjajo njihovo vsakodnevno delovanje.

7. ZAKLJUČEK

Zapatistični upor v Chiapasu je neizogibna posledica več stoletij trajajočega zatiranja staroselskih množic, ki so v uporih videli edini način preživetja tradicionalnih skupnosti v vse bolj kapitalistično naravnem svetu. Teza, vsebovana v prvi hipotezi, ki boj majevskih staroselcev razume zgolj kot nadaljevanje protikolonizacijskega boja, ne vzdrži. Izkušnje preteklih bojev imajo seveda praktično in vsebinsko vrednost, vendar nikakor ne morejo biti ključni vzrok za sedanje delovanje. Glavni razlog za upor izvira iz aktualnih razmer, ki pa deloma izhajajo tudi iz zgodovinskega razvoja, saj so bili staroselci tako v preteklosti kot tudi danes vedno predmet diskriminacije in izkoriščanja. Španski osvajalci so jih pregnali iz rodovitnih območij v odročne predele države, od koder jih danes preganjajo korporacije. S sporazumom NAFTA je ustavno zaščitena pravica staroselcev do skupnostne zemlje postala nična, zemlja pa je začela postopno prehajati v last multinacionalk, kar je pomenilo uničenje vira preživetja ljudstva, ki se skoraj izključno preživlja s poljedelstvom. To je bil glavni povod za oboroženo vstajo staroselcev. Toda kljub temu, da je bil zapatistični upor prvenstveno samoobrambne narave, so sprva parcialne zahteve za lastne pravice kmalu razširili s težnjami po bolj demokratični ureditvi družbe, v kateri ne bi bilo prostora za despotstvo transnacionalnih korporacij in političnih elit, temveč bi vlada vladala ubogljivo, po načelih demokracije »od spodaj«. To potrjuje prvi del druge hipoteze, ki pravi, da zapatistični upor združuje tako boj za pravice staroselcev, kot tudi boj za demokratično in pravičnejšo družbo.

Potrdim pa lahko tudi drugi del te hipoteze, ki kot cilj upora ne predstavlja prevzema oblasti, ampak transformacijo družbe po načelu »od spodaj navzgor«, kar se izrazi v vzpostavljanju avtonomnih območij. Zapatizem je namreč eno prvih gibanj, ki ne teži k spreminjanju družbene ureditve z bolj ali manj nasilnim prevzemom oblasti in kreiranju revolucionarnih elit. Namesto tega zapatisti s spoznanjem, da je nasprotnik močnejši ter ugotovitvijo, da jih civilna družba podpira, a nasprotuje nasilju, kmalu po vstaji prekinejo z oboroženim bojem in se oborožijo z močnejšim orožjem – besedo. Z uporabo interneta in lansiranjem komunikejev v javnost pridobijo pozornost in podporo nevladnih organizacij in civilne družbe ter tako onemogočijo mehiški vladi,

da bi zanikala njihov obstoj in jo prisilijo k (vsaj navideznemu) sodelovanju. Najvidnejša figura upora Subcomandante Insurgente Marcos s svojimi pesniško obarvanimi sporočili za javnost postane glasnik zapatistov. Njegovo pisanje v stilu magičnega realizma in invencija novih besed za opisovanje realnosti pritegne številne aktiviste in gibanja po svetu, velikokrat pa ga citirajo in se nanj sklicujejo tudi družbeni teoretiki. To Marcosa povzdigne v ikono upora, kar postane predmet številnih kritik, saj mnogi razumejo njegovo vlogo glasnika kot vlogo vodje.

Ko izčrpajo vse možnosti za uresničitev svojih ciljev znotraj obstoječega sistema, ki daje prednost profitu pred ljudmi, se zapatisti ne vdajo, temveč zgradijo nov sistem, katerega temeljna vrednota je človečnost. Izborijo si avtonomijo, mehiško in globalno javnost pa navdušijo z »revolucionarnimi« prijemi, kot so samoorganiziranje ter izvajanje neposredne konsenzualne demokracije. Z negacijo »zle« mehiške vlade na avtonomnem zapatističnem območju formirajo »dobre vlade«, ki temeljijo na tradicionalnih staroselskih navadah in običajih. Izvajanje politične volje skupnosti sledi načelu ubogljivega vladanja, kar pomeni, da vladajoči zgolj izvršujejo sprejete odločitve ljudstva. V nasprotju s predstavniškimi demokracijami, kjer politične elite zasedajo oblast, tu vlada ljudstvo, ki aktivno sodeluje v vseh političnih odločitvah.

Zapatisti se od drugih družbenih gibanj razlikujejo tudi v tem, da zanje ni pomemben le cilj, temveč pot, na kateri se učijo in sama po sebi predstavlja revolucijo. Kontinuiteta procesa upora je z inovativno organizacijsko prakso postopoma pripeljala do ustanovitve školjk, ki predstavljajo dele teritorialnega avtonomnega organiziranja, hkrati pa so to politična in kulturna središča, kjer delujejo sveti dobre vlade ter različne komisije, poleg tega pa služijo kot zbirališča ob pomembnih dogodkih. Da bi pretrgali še zadnje vezi z zveznimi oblastmi, vzpostavijo avtonomen sistem šolstva in zdravstva, ki se ne financira iz državnih sredstev. Visoko stopnjo avtonomije ne vzdržujejo le na političnem, temveč tudi na gospodarskem področju. Uporabi denarja kot plačilnega sredstva se izogibajo, uporabljajo ga le za nakup najnujnejših dobrin, ki jih sami ne morejo proizvajati. V skupnostih se je dodobra uveljavila blagovna menjava, ki jo kot primer dobre prakse promovirajo tudi izven avtonomnih območij.

Z imenovanjem skupnega sovražnika – neoliberalizma – zapatisti svoj boj umestijo v globalni okvir, pojem zapatizem pa razširijo na vse marginalizirane družbene skupine, kar pomeni, da zapatizem ni teritorialno omejen, saj so lahko zapatisti vsi tisti posamezniki in skupine, ki se borijo za pravičnejšo družbo. Zapatisti podpirajo družbene boje po svetu in pozivajo h globalni solidarnosti, saj se zavedajo, da je transformacija svetovnega družbenega reda mogoča le s planetarnim mreženjem uporov. Zapatisti so s svojim uporom in načinom organiziranja navdih za številna družbena gibanja. Aktivisti iz celega sveta prihajajo v školjke, da bi bili tam deležni vzajemnega procesa učenja. Podpirajo jih in se nanje sklicujejo tudi pomembni družbeni misleci in teoretiki, kot na primer John Holloway, Antonio Negri in Michael Hardt ter Noam Chomsky. Njihovi vplivi pa se kažejo celo na področju popularne kulture, saj jih opeva mnogo znanih glasbenih izvajalcev, med drugim tudi Rage Against The Machine, Kultur Shock in Manu Chao. Poleg tega pa se uporni motivi iz Lakandonskega pragozda pojavljajo tudi v likovni umetnosti.

Najpomembnejše kvalitete zapatističnega upora se kažejo predvsem v izgradnji avtonomnega ter brezplačnega šolskega in zdravstvenega sistema, saj pred začetkom upora ti dve področji nista bili (dobro) urejeni. Na avtonomnih območjih se je tako v nekaj letih zvišala stopnja pismenosti, povečal pa se je tudi delež špansko govorečih, kar je izrednega pomena za komunikacijo z zunanjim svetom. Zaradi ustanovitve zdravstvenih domov in bolnišnic ter ponovne obuditve tradicionalnih oblik zdravljenja, je postalo zdravstvo staroselcem lažje dostopno, s čimer se je zmanjšala stopnja umrljivosti zaradi ozdravljivih bolezni. Zahvaljujoč skupnostnemu obdelovanju zemlje in pravičnejši distribuciji dobrin se je posledično na zapatističnem ozemlju izboljšal gnotni položaj prebivalstva. Vključevanje staroselcev v proces soodločanja je pozitivno vplivalo na njihovo emancipacijo, pri tem pa je še posebej pomembna emancipacija žensk, ki so pogosto predmet dvojne diskriminacije, kot ženske ter kot staroselke. Nenazadnje pa je izgradnja novega avtonomnega zapatističnega sveta pripomogla k ohranjanju njihove staroselske kulture, saj sami odločajo, koliko modernizacije je zanje sprejemljivo.

Zapatistični upor pa je nedvomno vplival tudi na zavest ostalih mehiških staroselcev. S tako imenovano Drugo kampanjo so zapatisti po mehiških zveznih državah mobilizirali nezadovoljne množice, ki sta jih navdihnili odločnost in neomajnost

zapatističnega boja. Emancipatoren vpliv na zatirane staroselce je bil še posebno velik v primeru upora poljedelcev v Atencu in vsesplošni družbeni vstaji v zvezni državi Oaxaca, kjer so osnovali ljudsko skupščino kot alternativo formalni oblasti. Zapatistično gibanje je s svojim delovanjem dokazalo, da za spreminjanje sveta ni nujna uporaba sile, temveč je potrebno upor razumeti kot dolgotrajen in razvijajoč se proces, pri katerem spontanost prevlada nad nespreminjajočo se determiniranostjo. Pri tem se zapatisti ne opirajo na ideologije, temveč hodijo učeče, kar pomeni, da preizprašujejo lastno delovanje in realnost. Veliko bolj kot cilj, je zanje pomembna pot, po kateri hodijo, saj že ta sama po sebi predstavlja revolucijo.

8. VIRI

Acuerdos de San Andrés 1996. V Guillermo Almeyra in Emiliano Thibaut (2006): *Zapatistas: Un nuevo mundo en construcción*, 216–217. Argentina: Maipue.

Almeyra, Guillermo in Emiliano Thibaut (2006): *Zapatistas: Un nuevo mundo en construcción*. Argentina: Maipue.

Arquilla, John in David Ronfeldt (2001): *Networks and Netwars: The future of Terror, Crime and Militancy*. Santa Monica: RAND.

Bartra, Armando in Gerardo Otero (2005): *Indian Peasant Movements in Mexico: The Struggle for Land, Autonomy and Democracy*. V Sam Moyo in Paris Yeros (ur.): *Reclaiming the land / The Resurgence of Rural Movements in Africa, Asia and Latin America*, 383–410. London: Zed Books.

Baselli, Giovanni, ur. (1999): *Veliki atlas svetovne zgodovine*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Bez nec, Barbara (2004): *Novi globalni red – od imperializma k imperiju*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Blake, Robert, ur. (1993): *Oxfordova enciklopedija zgodovine / Od 19. stoletja do danes*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Burbach, Roger (2001): *Globalization and postmodern politics / From Zapatistas to High-Tech Robber Barons*. London: Pluto Press.

Chapman D., Debra (2005): *Strateška, oportunistična in post-volilna avtonomija: Primerjalna analiza treh primerov iz Mehike*. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 33(222), 200–217.

Chomsky, Noam (2002): *Pirates and Emperors, Old and New*. London: Pluto Press.

Chomsky, Noam (2005): *Profit pred ljudmi*. Ljubljana: Založba Sanje.

Dowdell, Kelly (2005): Zapatistična avtonomija: Alternativni model samorazvoja. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 33(222), 191–199.

Escobedo Cetina, Humberto (1998): *La revolución indígena mundial*. Oaxaca: Carteles editores.

First Declaration of the Lacandon Forest 1994. V Žiga Vodovnik (ur.) (2003): *¡Ya basta! / Ten years of the zapatista uprising*, 593–595. Ljubljana: Študentska založba.

Goldsmith, Edward in Jerry Mander (2001): *The case against the global economy / And for a turn towards localization*. London: Earthscan Publications Limited.

González Casanova, Pablo (2004): *Los caracoles zapatistas: redes de resistencia y autonomía*. México: Comité civil de diálogo azcapotzalco.

Gray, John (1998): *False dawn / The delusions of global capitalism*. London: Granta publications.

Gregorčič, Marta (2005): Caracol – pu'y – školjka. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 33(222), 134–158.

Gregorčič, Marta (2006): *¡Alerta roja! / Teorije in prakse onkraj neoliberalizma*. Ljubljana: Študentska založba.

Gutiérrez, Ana Paula (2005): La Lucha Sigue: Izkušnje zapatistk z zakonom, patriarhalnostjo in pravicami. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 33(222), 134–158.

Hardt, Michael in Antonio Negri (2005): *Multituda: vojna in demokracija v času imperija*. Ljubljana: Študentska založba.

Hernández, P. F. (2001): Religión y conciencia: Un ensayo de sociología religiosa en Chiapas / La iglesia y el EZLN: 2000. *Bajo el Volcán* 2(2), 67–86.

Holloway, John (2004): *Spreminjamo svet brez boja za oblast*. Ljubljana: Študentska založba.

Judge, Harry, ur. (1993): *Oxfordova enciklopedija zgodovine / Od pradavnine do 19. stoletja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Kralj, Gašper in Aigul Hakimova (2004): Zapatistična delavnica. *Agregat – revija za sodobno družbenopolitično polemiko* 2(3), 27–30.

Kvaternik, Ines (1999): Primer vojskovanja staroselskih populacij: kmetov iz Chiapasa in Yanomamov. *Teorija in Praksa* 36(5), 776–787.

La Sexta Declaración de la Selva Lacandona 2005. V Guillermo Almeyra in Emiliano Thibaut (2006): *Zapatistas: Un nuevo mundo en construcción*, 200–215. Argentina: Maipue.

Las Casas, Bartolomé (1993): *Uničevanje indijancev in evangelizacija*. Celje: Mohorjeva družba.

Muñoz Ramírez, Gloria (2003): *EZLN: 20 y 10, el fuego y la palabra*. México, D.F.: La Jornada Ediciones.

Muñoz Ramírez, Gloria (2004): Los Caracoles: Reconstruyendo la nación. *Rebeldía* (23), 3–24.

Nash, June C. (2001): *Mayan vision / The quest for autonomy in an age of globalization*. New York and London: Routledge.

Neznani avtor (2000): A Commune in Chiapas? / Mexico and the Zapatista Rebellion. *Aufheben* (9), 3–28.

Neznani avtor (2004): *Proceso de paz, proceso de guerra 1994–2003*. Chiapas: Red por la paz – Chiapas.

Ouviña, Hernán (2005): Kratek pregled novih družbenih gibanj. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 33(222), 35–54.

París Pombo, M. D. (2002): *Violencia institucional y derechos humanos en Chiapas. Bajo el Volcán* 2(5), 185–215.

Rovira, Guiomar (1994): *¡Zapata vive! / La rebelión indígena de Chiapas contada por sus protagonistas*. Barcelona : Virus editorial.

Rovira, Guiomar (1999): *¡Mujeres de maíz / La voz de las indígenas de Chiapas y la rebelión zapatista*. Barcelona : Virus editorial.

Rus, Jan, Rosalva Aida Hernandez Castillo in Shannan L. Mattiace (2003): *Mayan lives, Mayan utopias / The Indigenous Peoples of Chiapas & Zapatista Rebellion*. Oxford and New York: Rowman V Littlefield.

Slovar slovenskega knjižnega jezika 1993–2002. Elektronska izdaja. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Sruk, Vlado (1995): *Leksikon politike*. Prva izdaja. Maribor: Obzorja.

Starr, Amory (2000): *Naming the enemy / Anti-corporate movements confront globalization*. London and New York: Zed Books.

The Times Atlas svetovne zgodovine 1989. Ljubljana: Cankarjeva založba in Državna založba Slovenije.

Vodovnik, Žiga, ur. (2003): *¡Ya basta! / Ten years of the zapatista uprising*. Ljubljana: Študentska založba.

Willey, Gordon R. (1988): The Maya. V Arthur Cotterell (ur.): *The Penguin Encyclopedia of Ancient Civilizations*, 336–342. London: Penguin Books.

Zadnikar, Darij (2003): Mrežne vojne v globaliziranem svetu. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 31(211), 74–86.

Zadnikar, Darij (2004): Kronika radostnega uporništva. V John Holloway: *Spreminjamo svet brez boja za oblast*, 201–225. Ljubljana: Študentska založba.

INTERNETNI VIRI

Andrija Freedom Fight Istra (2007): *Zapatistički pokret*. Dostopno na <http://www.freedomfight.net/pages/Br15/andrijazapatistickipokret.htm> (9. julij 2007).

Before we begin (1996): *Information warfare and the Zapatistas*. Dostopno na <http://home.actlab.utexas.edu/~zapatistas/infowar/> (10. junij 2007).

Centro de Derechos Humanos Fray Bartolomé de Las Casas, AC (2007): *Denegación a la justicia, Caso Acteal*. Dostopno na http://frayba.org.mx/archivo/boletines/071114_23_denegacion_justicia_acteal.pdf (13. december 2007).

Domínguez, Ricardo (1999): *Electronic disturbance*. Dostopno na http://subsol.c3.hu/subsol_2/contributors2/domingueztext2.html (11. avgust 2007).

DostJe! (2003a): *Chiapas: Trinajsta stela*. Dostopno na <http://www.dostje.org/Aguas/Besedila/23jul03.htm> (17. julij 2007).

DostJe! (2003b): *Šola in bolnišnica v upornih indijanskih skupnostih*. Dostopno na <http://www.dostje.org/Aguas/Novice/9jan03.htm> (3. oktober 2007).

DostJe! (2005): *Words of Subcomandante Insurgente Marcos*. Dostopno na <http://www.dostje.org/Aguas/Novice/20sep05.htm> (15. julij 2007).

Emiliano Zapata (1993): *Emiliano Zapata (1879 – 1919)*. Dostopno na <http://www.elbalero.gob.mx/historia/html/rev/biozapata.html> (2. februar 2007).

Explorando México (2008): *Chiapas Geography*. Dostopno na <http://www.explorandomexico.com/state/5/Chiapas/geography/> (8. april 2008).

EZLN (2005): *EZLN, la verdad de fuego*. Dostopno na <http://es.geocities.com/plomomp/verdad.htm> (7. julij 2007).

Gobierno (1997): *Todos los gobernantes de México*. Dostopno na <http://www.elbalero.gob.mx/historia/html/gober/home.html> (2. februar 2007).

Goldberg, Ivan (2002): *Institute For The Advanced Study Of Information Warfare*. Dostopno na <http://www.psycom.net/iwar.1.html> (10. junij 2007).

Grinnell, Lucy (2002): *Plan Puebla Panama and Chiapas*. Dostopno na <http://www.zmag.org/weluser.htm> (17. april 2007).

Historia de México (2004): *Presidentes de México*. Dostopno na <http://mexico.udg.mx/politica/presidentes/index.html> (30. januar 2007).

Ink and Internet (2007): *Emiliano Zapata*. Dostopno na <http://www.cs.utk.edu/~miturria/project/zapata.html> (2. februar 2007).

Maya civilization (2004): *The Maya today*. Dostopno na <http://www.civilization.ca/civil/maya/mmc08eng.html> (29. januar 2007).

Mexican Constitution of 1824 (2006): *The Constitution of the Mexican United States*. Dostopno na <http://www.tamu.edu/ccbn/dewitt/constit1824.htm> (30. januar 2007).

Mexperience (2007): *Mexico's History: Independence from Spain*. Dostopno na <http://www.mexperience.com/history/independence.htm> (30. januar 2007).

Narco News (2006): *What is the Sixth Zapatista Declaration?* Dostopno na <http://www.narconews.com/Issue40/article1527.html> (13. julij 2007).

Schmal, John P. (2004): *Chiapas – forever indigenous*. Dostopno na <http://www.houstonculture.org/mexico/chiapas.html> (29. januar 2007).

US Army Field Manual 100-20 (1990): *Military Operations in Low Intensity Conflict*. Dostopno na <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/100-20/index.html> (15. december 2007).

Wars of the World (2000): *War of the Reform in Mexico 1858 – 1861*. Dostopno na <http://www.onwar.com/aced/data/mike/mexico1858.htm> (30. januar 2007).

Wikipedia (2006): *Spanish conquest of Yucatán*. Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/Spanish_conquest_of_yucatan (21. december 2006).